

J A Z Y K O V Ě D N Ě
A K T U A L I T Y

**Informativní
zpravodaj českých jazykovědců**

roč. XLII - 2005

č. 1 a 2

ISSN 1212-5326

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky

Redakční rada:

Jan Kořenský (hlavní redaktor)

Jana Hoffmannová (zástupkyně hlavního redaktora)

Pavla Chejnová (výkonná redaktorka)

Michaela Černá, Marián Sloboda

Adresa redakce a administrace:

Ústav pro jazyk český AV ČR, Letenská 4, 118 51 Praha 1

(k rukám dr. J. Hoffmannové)

**Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 583/1993
ze dne 13.4.1993.**

**Příspěvky laskavě zasílejte na disketě 3.5", 1,44 MB ve formátu textového editoru
MS Word. Přiložte text příspěvku v jednom vyhotovení, vytištěný v norma-
lizované úpravě. Je možno použít i e-mailovou adresu (hoffmannova@ujc.cas.cz).**

OBSAH

Nikolaj P. Savický:	<i>Existenciální věty v historické perspektivě</i>	4
Petr Janák:	<i>Fungování vícejazyčnosti v Mechanickém pomeranči</i>	8
Petr Hora:	<i>Karel Poláček ve sporu o svobodu uměleckého projevu</i>	26

Z jazykovědných pracovišť

Jana Hoffmannová:	<i>Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení ČR v roce 2004</i>	31
	<i>Přehled přednášek Jazykovědného sdružení v roce 2004</i>	33
Margarita Mladenova:	<i>O bulharské bohemistice</i>	35

Nové publikace

František Štícha:	<i>M. Giger: Resultativa im modernen Tschechischen</i>	39
Jarmila Bachmannová:	<i>J. Jančáková – P. Jančák: Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny</i>	46
Svatava Machová:	<i>Bohemistické publikace katedry teoretické a slovanské jazykovědy filologické fakulty Běloruské státní univerzity v Minsku</i>	49
Svatopluk Pastyřík:	<i>H. Faska: Pućnik po hornjoserbšćinje</i>	53
Pavla Chejnová:	<i>N. Kvítková (ed.): Vlastní jméno jako prostředek sociální symboliky</i>	57

Kronika

Jiří Zeman:	<i>Za Bohumírem Dejmekem</i>	60
Běla Poštolková:	<i>K nedožitým devadesátinám PhDr. Josefa Filipce, CSc.</i>	63
	<i>K sedmdesátinám Nikolaje P. Savického</i>	69

Existenciální věty v historické perspektivě (osudy indoevropského *es-)

Nikolaj P. Savický

K existenciálním větám (EV) v kontextu tohoto příspěvku řadím věty, které vyjadřují existenci (tj. mohou být parafrázovány větou typu *X existuje*) a při tom se vyznačují nějakou specifickou formální odlišností od nejběžnějšího větného typu „nominativ + verbum finitum“. Prototypově mohu uvést ruské EV, v nichž je při negaci nominativ podmětu nahrazen genitivem (*Есть такая партия :: Нет такой партии*), nebo anglické věty s „existenciálním *there*“ (termín O. Jespersena; příklad: *There is a god :: There is no god*).

Vycházíme-li z koncepce dialektického střetávání v jazyce tendencí analogizujících a anomalistických (Savický 2003), je přirozené soustřeďovat pozornost na takové úseky jazykové struktury, kde dochází ke stírání zřetelnosti základních protikladů této struktury (jazykové singularity). EV nepochybně zaujímají mezi takovými úseky čelné místo. Jak se pokusím ukázat, směr vývoje EV v západoevropských jazycích je v jistém smyslu v rozporu s obecnou analogizační tendencí vývoje větné struktury v těchto jazycích.

Ide *es- bylo původně plnovýznamové sloveso s významem existenciálním a posesivním. Několik dokladů: sti.: *Índrō'sti* „Indra jest, existuje“; ř. *all estin autē hē diaphora* ‘aber es besteht dieser Unterschied’. K posesivním konstrukcím: l. *mihi aliquid est* ‘у меня нечто есть’ ř. *esti soi khrusos* ‘у тебя есть золото’. „Pokles“ na sponu a nahrazování v posesivním významu slovesy typu *habere* se odehrávaly postupně (v klasické latině pozorujeme přechodné stadium - srov. *Finis adest operi* i *Lusus habet finem* u Ovidia).

O tom panuje prakticky všeobecná shoda. Za této situace je zřejmé, že vysvětlovat je třeba spíše vznik a výskyt menšinového a pozdějšího *habere* než existenci např. ruských konstrukcí *у меня / мне есть*.

Charakteristickou vlastností EV v řadě slovanských jazyků je při negaci nahrazení nominativu existujícího nebo vlastněného předmětu genitivem (genitiv záporový). Tento gen. záporový bývá považován za zvláštnost slovanských a baltských jazyků, avšak např. Hirt přisuzuje gen. záporovému ide. charakter, viz gótské doklady: *ni was im rūmis* ‘nichts war ihnen des Raums’, *ni was im barnē* ‘nicht war ihnen der Kinder’. Z moderní francouzštiny můžeme s tím srovnat protiklad kladné EV *il y a un Dieu* a záporné EV s předložkou *de*: *il n'y a pas de Dieu*.

Obecně platí, že EV se vesměs pohybují v přechodném pásmu mezi větami osobními a neosobními. V r. je zachován stav přibližně odpovídající původnímu – plnovýznamové existenciální a posesivní *есть* v přítomnosti a ve větách gnómických v protikladu k nulové sponě. Dodejme, že v posesivních větách kromě základního typu *Деньги у меня есть* máme i typ s dativem posesora, např.: *Есть место им в полях России / Среди не чуждых им гробов* (Пушкин), *Без тебя мне жизни нет* (ze současné písně). V těchto posledně uvedených případech jde vesměs o „vlastnictví“ ve velmi širokém, „abstraktním“ smyslu, ale ten typ je zajímavý právě pro shodu pádového vyjádření posesora s nejstaršími doloženými ide. jazyky.

Analogický charakter vyjadřování „abstraktního“ vlastnictví mají např. tyto doklady z klasických jazyků: ř. *estai gar hēmin ek ponou sōtēria* = neboť budeme spaseni z útrap (mystéria); lat. *tecum mihi res est ; homini cum deo similitudo est* (Cicero).

V těch jazycích, kde se *esse* rozšířilo ve sponové funkci, vznikla zřejmě potřeba odlišit jiným způsobem EV od sponových. Dělo se to na povrchu podobně jako připodobňování neosobních vět základnímu dvojčlennému větnému schématu, tj. dodáním zájmeného (pseudo)podmětu a někde i nahrazením slovesa *esse* slovesem jiným (nejčastěji slovesem typu *habere*, které tak proniká kromě vět posesivních i do EV), což probíhá i tehdy, když existující entita je nadále vyjadřována přítomným ve větě nominativem. Srov. a. *there is*, něm. *es gibt* s ak. (ale existuje také *es ist*), fr. *il y a* jako *il pleut* (ale existuje i typ *Dieu est*), špan. *Hay*.

Tento vývoj v západoevropských jazycích má však v podstatě paradoxní charakter. Přejít *pluit > il pleut* patří k jevům, které směřují k unifikaci syntaktické struktury, o které psal např. Zubatý. Tuto obligátnost pravidelného typu však uvedený směr vývoje EV porušuje. Problémem je hlavně to, že se v těchto větách objevuje zájmený pseudopodmět i tehdy, když ve větě zůstává jiné substantivum, které má „nárok“ na funkci podmětu; srov. např. *es geschah ein Wunder* (Sommer).

Delbrück píše: „Ob nun wir Modernen uns Gott in dem Satze *es ist ein Gott* als wirkliches Subjekt vorstellen, ist mir zweifelhaft.“ Podobnou pochybnost jako Delbrück o výrazu *es ist ein Gott* projevuje např. Jespersen ve vztahu k anglické struktuře *there is / are*, srov.: „The Weak There. This word presents various grammatical peculiarities.“ Různé faktory ve vývoji západoevropských EV působily různosměrně a výsledkem je vývoj spíše anomalistický než analogický. Tudy se i do západoevropských jazyků dostává jistý prvek „syntaktického polymorfismu“ (termín O. Lešky).

Pokud jde o slov. jazyky: v r. kladné EV *есть* + nom., záporné *нет* + gen. V ukr. *є* + nom. :: *нема* + gen., v posesivním významu však konkuruje *в нього є* a *він має*. V pol. EV

existuje gen. záporový *nie ma*, posesivní věty jen dvojčlenné. V srb. a chorv. *je i ima*, s gen. i ak. v kladných i záporných EV. Doklady o původnosti nulové spony a posesivního *jest* nacházíme např. ve starší češtině: *on slúha, já pán; a u nyeho gest welyka lysyna*.

Ve staroslověnštině byl gen. záporový běžný v záporných větách existenciálních i posesivních (Večerka): *něst inogo boga – ouk estin allos theos; ne bě ima čęda – ouk ěn autois teknon*.

O vztahu nominálních vět se sponou a beze spony v přítomnosti v stsl. Večerka uvádí, že užití nebo neužití spony se většinou řídí řeckým originálem. Pokud dochází k odchýlkám, většinou spočívají v tom, že stsl. text má sponu i tam, kde v řeckém originále není. Opačné případy, kdy spona chybí v případech, kdy řecký originál sponu obsahuje, jsou řídké, např. *rabъ азъ christosa – doulos eimi egō tou Khristou; va oba sluzě sotonině – humeis hoi duo hupēretai este tou satana*. Je ale třeba mít na paměti Havránkovo varování, že při studiu vlastního vývoje slov. syntaxe „...nemůžeme vycházet z nejstaršího slov. jazyka, který známe, z jazyka staroslověnského, pro jeho stylizovanost, jako jazyka od samého zrodu spisovného, který byl v kontaktu s vyspělým spis. jazykem řeckým.“

V těch jazycích, kde se zřetelný protiklad existenciálních (posesivních) vět na straně jedné a sponových vět na druhé buď zachoval nebo nově krystalizoval, existují nicméně případy přechodné či sporné. Např. dvojice *У меня дети* :: *У меня есть дети* se může jevit jako synonymní. Např. v kontextu *Я должна работать. У меня дети* má věta *У меня дети* vskutku význam blízký existenciálně-posesivnímu, což umožňuje mluvit v takových případech o „nulovém existenciálním slovese“. Formálně tatáž věta v kontextu *Кто у тебя (сейчас) (в гостях)? - У меня дети* už existenciálně-posesivní význam nemá. Srov. dále přechod k čistě lokálnímu významu (se změnou slovosledu): *Где дети? - Дети у меня / не у меня*.

V moderních analýzách EV se často prosazuje snaha po příliš „přesných“, kategorických formulacích. Tak Borschev a Partee prosazují zásadu: „Existence is always relative to a LOC(ation).“ To ale zřejmě neplatí např. pro téma klasického kladení otázky o existenci, tj. pro diskusi o existenci boží (*А все-таки говори: есть Бог или нет? (...) -Нет, нету Бога. -Алешка, есть Бог? -Есть Бог. - Достоевский; „Is there a God?“ (...) „There is no God.“ - moderní sci-fi*). Podobně je poměrně snadné nacházet protipříklady proti tvrzení Babbyho o ruštině: „Kladné existenciální věty mají ‘fixovaný’ slovosled sloveso-podmět.“ Srov. např. z moderní detektivky: *По версии продолжайте работать. Мне кажется, перспектива есть*.

Několik zajímavých dokladů EV z velmi různých dob a prostředí k uvedené tisícileté „teologické“ diskusi: *Expedi esse deos, et, ut expedi, esse putemus* (Ovidius). Na jedné pražské zdi po nějakou dobu stál tento pozoruhodný doklad lidové filozofické tvořivosti - graffiti symbolu „božího oka“ a stručný nápis *jsi?* Na dokladech ze současných západoevropských jazyků je vidět rozmanitost volby sloves (*esse* nebo *habere*, popř. jiné jako *exister* v podobě *il existe* apod.), pádu pojmenování (ne)existující entity, použití či nepoužití neurčitého členu, volby (pseudo)podmětového zájmena aj. Srov. něm.: *Wenn kein Mensch mehr an Gott denkt, gibt es diesen auch nicht mehr.*; fr.: *Y a-t-il un Dieu? (...) Tu peux connaître quelque chose seulement parce que Dieu est. (...) Car dire que le bien a raison, et non pas le mal, c'est dire qu'il y a un Dieu.(...) S'il n'y a pas de Dieu, alors la conscience n'est plus qu'une vieille accoutumance, sans signification. Si Dieu n'est pas, arrête-toi dans tes efforts vers honnêteté.(...)*; špan.: *¿Hay Dios? (...) Por tanto hay un creador del mundo, al que llamamos Dios.*

Závěrem: EV mají tendenci si buď zachovávat nebo obnovovat specifické strukturální odlišnosti, které je vydělují jako samostatný větný typ. Jistým protipříkladem je mj. čeština, kde ryze formální rozdíl mezi *jsou lidé hloupi* a *lidé jsou hloupi* je vskutku velmi jemný. Studium EV je důležité mj. a snad zejména proto, že ilustruje dialektičnost vztahu analogie a anomálie ve vývoji jazyka, např. v tom, že jejich vývoj v západoevr. jazycích jde v jistém smyslu v protisměru k základní tendenci.

(Zhuštěný text slavnostní přednášky přednesené v souvislosti s autorovým životním výročím v Jazykovědném sdružení v Praze dne 31. března 2005.)

Fungování vícejazyčnosti v Mechanickém pomeranči

Petr Janák

Úvod

Český překlad knihy Anthonyho Burgesse *A Clockwork Orange* (dále ACO) vyvolal mnoho nevole. Úroveň překladu jako celku není příliš vysoká, obsahuje množství chyb vedoucích ke zkreslení nebo celkovému zatemnění některých pasáží. Interpretovat dílo ve shodě s originálem a předložit jej českému čtenáři je ovšem v tomto případě obtížné a pouhá kritika překladu bez existence jiného tak téměř pozbývá smyslu. Většina výhrad však směřovala proti způsobu překladu cizojazyčných prvků v anglickém originále.

Cílem této práce je tedy porovnat funkci interjazykově heterogenních jevů v anglickém originále a českém překladu *Mechanický pomeranč* (dále MP), tj. analyzovat především ruské prvky v anglickém originále, porovnat je s ekvivalenty v českém překladu, upozornit na odlišný dojem, který český překlad vyvolává, a navrhnout východiska použitelná pro nový překlad originálu. Odkazy na stránky ACO jsou označeny P, na MP (3. vydání) jsou označeny S. Odkazy na sekundární literaturu jsou uvedeny dle seznamu literatury.

Cílem není věnovat se dílu jako celku, intrajazyková heterogenost je opomíjena, i když se jí především v českém překladu nebylo možné zcela vyhnout kvůli směšování inter- a intrajazykově heterogenních jevů. Rozsah práce zároveň neumožňuje věnovat se každému jevu zvlášť, nutně je tedy ustanovena typologie použitých výrazů a jejich zobecnění.

Formy

ACO je na cizojazyčné prvky velmi bohatý. Obsahuje více než 300 různých cizojazyčných slov, z nichž některá se vyskytují více než padesátkrát a pro jejichž soubor se vžil název Nadsat Language.

Na začátku je tedy třeba charakterizovat Nadsat Language (dále jen nadsat). Už s klasifikací formy užitých interjazykově heterogenních jevů budou jisté obtíže. Forma osciluje především mezi prezencí a konstrukcí jazyka. V marginálních případech můžeme také uvažovat o jistém druhu částečné simulace jazyka, o tom až dále. Nadsat je jazyk smyšlený – před svým použitím v ACO neexistoval. Jak uvádí MAREŠ 2, S. 63: „až na malé

výjimky (anglický argot, zkomoleniny anglických slov) je založen na propojení anglické ortografie a gramatiky a lexikálních jednotek ruského původu.“¹

Pro angličtinu můžeme předpokládat dva modelové adresáty.

- 1) Adresát znalý ruštiny, který pochopí slova z nadsat při jejich prvním výskytu (alespoň rámcově), čímž se částečně ochuzuje o postupné odhalování smyslu díla, ale jeho čtení textu získává novou kvalitu – potěšení z kombinování obou jazyků, z modifikací významů a z odhalování konstrukce jazyka nadsat.
- 2) Adresát, pro něhož je ruština jazyk neznámý. Ten naopak nachází potěšení v hledání významu slov z nadsat a v samotném porozumění textu. Tento typ adresáta při čtení ACO převažuje.

Výše uvedený způsob konstrukce je pro prvního adresáta zároveň prezencí cizího jazyka, ruštiny, byť v značně upravené podobě. Bez tohoto vztahu by nemohlo vůbec dojít k prvnímu způsobu čtení ACO.

Zvláštní případ formy vícejazyčnosti, simulaci, definuje MAREŠ 1, S. 170 takto: „...kdy se napodobují zvukové či jiné kvality určitého jazyka, avšak nevznikají smysluplná vyjádření, resp. význam do formulací vnáší ‚náš‘ jazyk, nikoli jazyk cizí“. Vnášení významu, jak se o něm zde hovoří, lze předpokládat u druhého adresáta, který některá slova z nadsat může považovat za slova anglická nebo se snažit odvodit jejich význam na základě angličtiny. Jedná se např. o slova *Bog, tree, rabbit*... Nejedná se tedy o plnou či dokonce záměrnou simulaci, ale pouze o modifikaci smyslu vyjádření pro každého jednotlivého čtenáře na základě jeho jazykové zkušenosti a ochoty interpretovat.²

Funkce

Rozbor funkcí nadsat je složitější a především nemusí vést k jednoznačným závěrům. Jako obecný důsledek vícejazyčnosti Mareš uvádí, že: „Uplatnění vícejazyčnosti s sebou přináší vznik napětí, která mohou mít pro text závažný dosah. Jde o už načrtnutý protiklad mezi **vlastním** a **cizím** a ve vazbě na to o protiklad mezi **známým** a **neznámým**, resp. mezi **srozumitelným** a **nesrozumitelným**. Tyto protiklady se konstituují jak uvnitř textu,

¹ K výjimkám bych zde ještě doplnil přejímání z němčiny (např. *tashtook*), francouzštiny (např. *vaysays*). V některých případech je obtížné rozhodnout, odkud byl výraz převzat (např. *kartoffel, Luna*).

v komunikaci mezi vnitrotextovými subjekty (tedy v tzv. sekundární komunikaci), tak v komunikaci mezi textem jako celkem a jeho recipientem (v komunikaci primární).“ (MAREŠ 1, S. 167.)

Funkce nadsat v sekundární komunikaci má mnohem menší význam než v komunikaci primární. Uplatnění nadsat v dialozích postav má zřetelné vazby na komunikaci primární, slouží k objasnění nebo sémantickému zpřesnění nesrozumitelného slova z nadsat.

V primární komunikaci je funkce nadsat trojí:

- 1) funkce atmosférotvorná
- 2) funkce politicky zařazovací
- 3) funkce diferenciativní a identifikační

V sekundární komunikaci se k těmto třem funkcím ještě přidávají další funkce:

- 4) funkce dorozumivací
- 5) funkce komická

1) Funkce atmosférotvorná

Tvorba věrohodného děje a prostředí je základem uměleckého díla. Nadsat jako jakýkoliv jiný jazyk charakterizuje svého mluvčího – postavy, vypravěče. Nadsat vytváří slang sociální vrstvy mladistvých delikventů, kteří se dopouštějí trestné činnosti převážně pro zábavu. (Ve skutečnosti nemáme dostatek prostředků, jak toto vymezení doložit. Mladá děvčata v textu hovoří svým vlastním slangem, druhá skupina chuligánů, potenciálně nejvhodnější pro srovnání, nemá žádnou vlastní mluvu, naopak tento slang používají i dozorcí ve věznicích. Jedná se tedy spíše o obecný kriminální slang [ale staří kriminálníci mají i svůj vlastní, viz S. 67], do něhož pronikly některé výrazy typické pro mládež.³ Kvůli naprosté převaze promluv Alexe a jeho kamarádů je tento slang přiřazován právě jim. Detailní určení, komu tento slang přísluší, je ovšem spekulativní a pro účely této práce okrajové.) Proč ale autor nepoužil existující anglický argot? Dudek ve svém článku uvádí Burgessovy důvody pro vytvoření nadsat. Jeden z nich je spojen s atmosférotvornou funkcí – cílem bylo vytvořit umělou řeč, která by nezastarávala jako historické dialekty. Tuto kvalitu nadsat bezpochyby má. S tvorbou příslušné atmosféry ale více souvisí zvuková stránka textu. Upozorňuje na ni Dudek i Doležalová. Pro nadsat byla vybrána a upravena ruská slova, tak aby je bylo možné

² Stejný jev se vyskytuje i v českém překladu. Např. *čína, filcáci, tejl*.

zařadit do systému angličtiny. Zvuková stránka ruského slova byla zachována (přinejmenším v kořeni), Dudek uvádí motivaci výběru některých ruských slov. Doležalová dokonce shledává výraznou onomatopoičnost slov z nadsat. Oba dva důvody (tj. nezastarávání a libozvučnost) posilují atmosféru textu.

2) Funkce politicky zařazovací

Politicky zařazovací funkce je sporná a v čase i prostoru proměnlivá. Místo ani čas děje nejsou v ACO blíže specifikovány, děj se dnes kvůli filmovému zpracování nejčastěji situuje do blízké budoucnosti Spojených států amerických, pro takovou hypotézu ale nejsou přesvědčivé důkazy. Toto prázdné místo ve fikčním světě potřebuje čtenář nějakým způsobem zaplnit a nejpříjemnější možností je v podobném případě orientace na mluvu postav, která by obvykle vedla k jejich národnostnímu zařazení. Místo národně zařazovací funkce vyvolává nadsat v obou možných adresátech větší či menší asociace s ruštinou, respektive se Sovětským svazem (srov. DOLEŽALOVÁ, S. 248: „Jazyk nadsat je implicitně ideologický.“). Jak silné mohly být tyto asociace v 60. letech, např. v souvislosti s nedávným obdobím mccarthysmu (1950–1954), je otázkou pro historiky. Proti jednoznačnému výkladu hovoří fakt, že hudba, která je pro Alexe skrze svůj emoční náboj spojena s násilím, je německá (Ludwig van Beethoven), nikoli ruská, a částečně i to, že promítané filmy se taktéž soustřeďují na nacistické Německo. Přestože autor pravděpodobně mířil k obecnému varování před totalitním státem (viz MAREŠ 2, S. 63: „Ve vizi budoucnosti navzájem srůstají⁴ jazyky mocností bipolárně rozděleného světa“), hrozba Sovětského svazu byla přítomná, a tudíž i zpřítomnělá v díle. Nadsat, chápaný více či méně jako ruský element, tak podporuje prvotní odstup od Alexe a jeho kamarádů.

3) Funkce diferenciativní a identifikační

Tato funkce částečně souvisí s předchozí a je zároveň nejdůležitější funkcí textu. Začleňování nadsat do bázevého jazyka se děje specifickým způsobem. Především druhý adresát následuje autorem navržené „správné čtení“ textu. Významy slov odkrývá postupně,

³ Avšak tyto výrazy nejsou v ACO vytvořeny pomocí ruštiny, ale angličtiny – často z dětské mluvy, rýmem, zkracováním aj. Např. *eggiweg*, *skolliwoll*, *appy polly loggies*, *pee and em* aj.

cizí prvky mu zpočátku způsobují určitou bariéru v komunikaci, nutí jej luštit významy z kontextu. Tuto situaci usnadňuje vypravěč, který především zpočátku vychází vstříc druhému adresátovi. Uvádí anglické ekvivalenty nadsat, později synonymická vyjádření v nadsat samém. Kromě toho autor neustále pracuje s kontextovým významem a umožňuje tak proniknout do nadsat. Osvojení nadsat může vést k sblížení čtenáře a hlavních hrdinů. Mareš tento jev výstižně charakterizuje: „neobvyklý *nadsat language* přispívá k budování jisté distance od hrdinů a jejich násilných skutků, s postupujícím navykáním recipienta na něj však paradoxně podněcuje identifikaci;“ (MAREŠ 2, S. 63.) Postupné ztotožňování s mluvčími jazyka, jak o něm píše Mareš, podporuje i takovou interpretaci textu, podle níž není ve fikčním světě díla největším zlem násilí Alexe a jeho přátel, ale manipulování s lidskou přirozeností a svobodou a redukování člověka na věc bez možnosti rozhodování, jak to činí nejprve lékaři pomocí Ludovicovy techniky. Ještě nebezpečnější je následné skryté manipulování s člověkem, jaké praktikují obě dvě politické strany, vládní i opoziční, které nyní už bez jakékoliv fantastické metody a také bez skrupulí či hlubšího ospravedlnění zneužívají Alexe pro své politické cíle. Síla této interpretace je navíc podpořena ich-formou vypravěče a i tím, že on se v závěru mění, dospívá, kdežto státní kontrola zůstává. Diferenciační a následně identifikační funkce nadsat tak přímo dává smysl existenci vícejazyčnosti v textu. První adresát je o toto postupné odhalování částečně připraven.

4) Funkce dorozumivací

Dorozumivací funkce nadsat se v ACO vyskytuje na několika málo místech, tato místa jsou ale nápadná. Podávají nám jedinou přímou informaci o nadsat, jeho původu a užití. Jejich hlavním úkolem je dodat věrohodnost **komunikaci postav**, zvýraznit odlišnost Alexe od ostatního světa a ospravedlnit dorozumění mezi postavami. Tím se navíc ovšem vztahují i k funkci první a druhé a explicitně o nich vypovídají. Ruský vliv je v těchto promluvách zobecněn na slovanský a slang mladistvých delikventů na slang mládeže jako celku.⁵ K této funkci patří i promluvy mladých děvčat a starých kriminálních, zmíněné u funkce první.

⁴ Toto srůstání, prolínání je patrné i v názvech barů, které Alex se svými kamarády navštěvuje – *Korova Milk Bar* a *Duke of New York*.

⁵ Viz: „Zvláštní,“ usmál se dr. Brodsky, „opravdu zvláštní kmenový dialekt. Víš něco o jeho původu, Branome?“

„Trocha zbytků původního městského slangu,“ řekl dr. Branom, kterej už nevypadal tak přátelsky jako dřív. „Taky trocha cikánštiny. Ale většina slov má anglosaské nebo ruské kořeny. Propaganda. Podprahová infiltrace.“ (S. 88–89) – „Quaint,“ said Dr. Brodsky, like

5) Funkce komická

Komický účinek řeči postav je přítomný v závěru díla a podtrhuje odluku Alexe od jeho bývalých přátel, kteří dospěli dříve než on. Manželce jeho o málo staršího kamaráda už jeho slang připadá směšný. Např.: „Ten mluví legračně, co?“ řekla ta čajina a jakoby se chichotala.“ a „Ta čajina, která byla jakoby Pítrsovou manželkou (nemožný nemožný), se zase zachichotala a řekla Pítrsovi: „Tys taky takhle mluvíval?““ (S. 144).

Kromě těchto pěti funkcí je třeba ještě zmínit funkci onoho typu simulace uvedeného v rozboru forem. Častou funkcí simulace obecně bývá komika, jazykový humor, hříčky. Tato simulace plní svou funkci jen pro prvního adresáta, který odhalí simulaci zároveň jako konstituci/prezenci. Pro druhého adresáta zůstává křížení skryto a takové jevy mohou naopak vést k nepochopení nebo odlišné interpretaci textu.

Srovnání funkcí v originále a v českém překladu

Po této základní klasifikaci vícejazyčnosti textu můžeme přistoupit k posouzení míry zachování těchto funkcí v českém překladu. Je pochopitelné, že ani v méně komplikovaném textu nelze zachovat shodný poměr jednotlivých funkcí. Dodržení čtvrté a páté funkce je poměrně jednoduché, naopak první tři funkce jakýmkoliv překladem ztrácejí intenzitu. Jako nejdůležitější funkci jsem již označil funkci třetí, následuje funkce první a druhá. Toto pořadí zároveň shodou okolností kopíruje „přeložitelnost“ prostředků nesoucích tuto funkci do jiného jazyka, možnost adaptace v jiném jazykovém a kulturním prostředí. Politické reálie nelze v plné míře převést nikdy, atmosféru jen částečně, kdežto způsob odkrývání významů v textu by měl zůstat zachován vždy.

Přehledně to ukazuje následující tabulka:

smiling, „the dialect of the tribe. Do you know anything of its provenance, Branom?“ „Odd bits of old rhyming slang,“ said Dr. Branom, who did not look quite so much like a friend any more. „A bit of gipsy talk, too. But most of the roots are Slav. Propaganda. Subliminal penetration.“ (P. 91) nebo Alexovu odpověď: „Aha, tohle,“ řekl sem, „to je to, čemu říkáme týnovská mluva. Všichni týni tak mluvěj, pane.“ (S. 126) – „Oh, that,“ I said, „is what we call nadsat talk. All the teens use that, sir.“ (P. 126).

	důležitost	přeložitelnost
atmosférotvorná	2.	2.
politicky zařazovací	3.	3.
diferenciační a identifikační	1.	1.

Funkce nyní probereme podle jejich důležitosti od nejméně důležité k nejdůležitější.

Funkce politicky zařazovací

Dodržení politicky zařazovací funkce v překladu je prakticky nemožné. Geografické, kulturní a v neposlední řadě jazykové důvody brání jakémukoliv překladu vytvořit odpovídající strukturu a z ní vyplývající smysl díla.

Kvůli blízkosti tvarů i významů ruských slov českým slovům nepoužil překladatel stávající nadsat, ale nahradil některá (příliš zřejmá) slova ruského původu výrazy na bázi angličtiny a němčiny, slangem a neologizmy. Jeho jazyk Týnů (dále JT) tak tuto funkci modifikuje, nabízí několik možných interpretačních východisek, žádné z nich není ale jednoznačně zdůvodněno a podpořeno. Koexistence slov původem ruských a anglických snad podporuje ono „srůstání jazyků dvou mocností“ a směřuje k zobecnění obavy z jakékoliv politické nadvlády, zcela však opouští druhé možné čtení díla – zaměření na jednoho ideologického nepřítele. Převaha původně anglických slov sice čtenáři podsouvá do této pozice Spojené státy, podobnou kulturní zkušenost máme však se Sovětským svazem.⁶ Prázdné místo ve fiktivním světě tak čtenář s určitostí nezaplňuje. Otázkou zůstává, jestli se tím přiblíží intenci autora či nikoliv. Tuto nejobtížnější funkci překladatel redukoval, nelze však tvrdit, že by tím směřoval proti smyslu díla.

Funkce atmosférotvorná

Atmosférotvorná funkce JT je deformována mnohem více. Autor ACO měl mnohem snazší výchozí pozici – vybral jeden slovní tvar (většinou základní) z flektivního jazyka a

⁶ Je pochopitelně možné, že v „blízké budoucnosti“ dojde k hegemonii USA a pak bude tento překlad chápán jako vpravdě prorocký.

syntakticky ho bez větších problémů zařadil na místo patřičného anglického tvaru. Jeho úprava se týkala (kromě posunu významu) přepisu fonetické stránky ruských slov anglickou abecedou, tak aby si zvuk odpovídal. Pro angličtinu je podobný způsob přejímání cizích slov neobvyklý, naopak pro ruštinu poměrně běžný. Obtížně vyslovitelné hlásky a hláskové skupiny byly zjednodušeny (odpadání měkkého a tvrdého znaku, odpadání koncového *-j* v adjektivech: *сладокуи* – *sladky*, zjednodušování nebo zánik hlásky *-ja*: *тáлия* – *tally*, nahrazování hlásky *ch*: *брюхо* – *brookko*, a další), mnohá slova byla zkrácena (*жéницина* – *cheena*) a došlo i k změnám dle anglické morfologie (nejznámějším případem je *хоррошó* – *horrorshow*, pro zajímavost uvedu *шлем* – *shlemmies* (deminutivum v plurálu), nejčastější jsou pochopitelně koncovky množného čísla substantiv a koncovky slovesných časů: *дрыг* – *droogs*, *эхать* – *yeckated*, *кричатъ* – *creeching*, aj.). Přestože grafická podoba některých slov z nadsat je pro angličtinu neobvyklá, lze si dobře představit, že pomocí nadsat jeho uživatelé mluví.

Autor JT se pokusil pro češtinu adaptovat anglická slova, kterými by se překládaly výrazy z nadsat do angličtiny (a která se objevují ve slovníčku k některým anglickým vydáním). Jejich zvukovou stránkou se však nezabýval a nevyřešil ani problémy se zařazením těchto neologizmů z JT do příslušných paradigmat českého lexika. S vidovými rozdíly, participiálními koncovkami, pádovými koncovkami, rekcí sloves a frazeologickými spojeními si neporadil vůbec.⁷ Přestože bychom mohli na rozkolísané koncovky v promluvách vnitrotextových subjektů hledět s určitou shovívavostí, největší zmatek vytváří právě překladatelův slovníček JT. (Samotný rozbor chyb a nepřesností ve slovníčku by vydal na několik odstavců.) Pokud bychom navíc považovali JT za primárně mluvený, těžko by se v něm objevily takové skupiny hlásek, jako je tomu např. ve slově *milicjant*, *litlko*, *rabbitit*, nebo dokonce *babooshka*. Grafická podoba slov je naprosto nevěrohodná a „...výborně propracovanou zvukovou stránku uměleckého jazyka“, jakou nachází v ACO Doležalová, bychom v MP hledali marně. Ani čtenář, který nezná jediné anglické slovo, by nepovažoval podobné výrazy za reálně existující slang, o hudebním zážitku ze zvuku podobných slov ani nemluvě. Autor JT navíc v textu ponechal i původně ruská slova převzatá do nadsat, pouze je

⁷ I když by tato část byla čtenářsky velmi vděčná, uvedu jen několik příkladů z mnoha: „důstojníci se špacírkama a starý vdovský kartáče a hluchý ouldaný **lejdýz** s kočkama“; „Byl to bitkovej kulatej hhumaník, tlustej, s **očkyma** v silnejch obroučkách.“ X „Co to bude?“ zeptal se jinej hhumaník s **očkama** na nose“; „...navlhčili naše taštúky slinama a špinu mu **vyklínsovali**“ X „**klínit**“ – čistit; „s **brekem na krajíčku**“; „A věžeňskej čarlí **zaskrímal**“ X „**Zaskrímoval** sem v odpovědi“.

transformoval zpět do ruštiny a ledabyly upravil pro JT.⁸ Český čtenář, který zároveň hovoří alespoň minimálně anglicky a rusky, ihned odhalí nekonzistentní vlastnosti JT. Relativně nejlépe a nejměhodněji jsou do textu začleněny autorovy neologizmy a české slangové výrazy. Dodržet atmosférotvornou funkci pomocí prostředků JT se nepodařilo.

Funkce diferenciacní a identifikační

I třetí funkce nadsat byla v MP silně deformována. Ponechme stranou existenci slovníčku ve všech vydáních MP a soustředme se pouze na to, jakým způsobem vypravěč objasňuje významy JT v textu. Zde je již třeba uvést alespoň hrubou klasifikaci prvků nadsat. Můžeme je dělit podle těchto základních kritérií:

- 1) frekvence včetně zohlednění kumulace prvků v některé části textu
- 2) význam
- 3) způsob vysvětlení významu v kontextu.

Všechny (a pochopitelně nejen) tyto vlastnosti prvků nadsat se podílejí na vytváření adresátovy sítě sémantických vztahů mezi prvky jazyka nadsat a bázovým jazykem. Rozdělení výrazů je založeno na jejich frekvenci, která hraje v tomto textu zásadní roli, ostatní vlastnosti mají obecný vliv aplikovatelný nejen na tento text, ale na jazyk jako celek. Stejně jako v jiných textech, i zde se adresát „stále pohybuje na hraně mezi (alespoň částečně) zpřístupněným a nezpřístupněným, srozumitelným a nesrozumitelným.“ (MAREŠ 2, S. 68)

Už na první stránce je adresát zahlcen množstvím výrazů z nadsat, zároveň mu je ale okamžitě signalizováno, že při hledání jejich významu mu pomůže vypravěč svým způsobem vyprávění.⁹ První výskyt každého nového interjazykově heterogenního jevu je spojen s posílením diferenciacní funkce. Autor používá poměrně standardní postupy zpřístupňování neznámého jazyka.

⁸ Např. *raskaz, imja, balnoj aj*.

⁹ Např.: „My čtyři sme byli všichni oblečení podle poslední módy, což v těch dobách znamenalo, že sme na sobě měli černý, děsivě upnutý šponkáče s kyblíkem na želé, jak sme říkali věciče v rozkroku, kterou sme tam měli jednak na ochranu, a pak taky jako takovou známku, kterou ste mohli v jistým světle dost jasně lukovat, takže já to měl ve tvaru pavouka, Pítrs měl hendku (teda jako ruku)...“ (S. 7)

1) Rozsah **frekvence** je dosti široký. Stanovení přesné hodnoty u všech jednotlivých slov naráží na dva problémy. Slovnědruhovú platnosť interjazykově heterogenních jevů často závisí na interpretaci překladatele (a čtenáře). A ani pokud bychom chtěli porovnávat frekvence např. jen u kořených morfémů, odděleně pro nadsat a pro JT, výsledky by se navzájem nedaly jednoznačně srovnat, neboť týž výraz z nadsat je v mnoha případech přeložen dvěma nebo výjimečně i více způsoby.¹⁰ Stanovení přesné frekvence není ostatně nutné pro postihu obecné tendence v textu.

a) Cca jedna čtvrtina interjazykově heterogenních jevů se v originále vyskytuje pouze jedenkrát. Tyto jevy zpočátku znesnadňují čtení, jejich množství vytváří bariéru mezi světem postav a adresátem (druhým). Čtenář neví, zda se určitý výraz znovu objeví či nikoliv, a přikládá tak některým výrazům vyšší stupeň důležitosti.¹¹ V MP je tato diferenční funkce potlačena. Výrazy s jedním výskytem jsou v MP často překládány pomocí více frekventovaného synonyma z JT,¹² nebo dokonce slovem z běžné slovní zásoby češtiny.¹³ JT je tedy oproti nadsat zbytečně ochuzován, navíc v některých případech došlo ke smíšení „synonym“, které setřelo i významové rozdíly obou slov z nadsat.¹⁴

¹⁰ Srovnej např.: „Dál bylo zapotřebí vykonat **samet'áckej** skutek...“ (S. 11) – „The next thing was to do the **sammy** act...“ (P. 10) X „...jako by od včerejška ještě ani nepřestaly, třebaže sme s nima už ten **sejmovej** akt neprováděli.“ (S. 44) – „...like they couldn't stop, though we had not repeated the old **sammy** act with them.“ (P. 45) X slovníček: „sejmový – sám“.

¹¹ Tato funkce není pochopitelně jedinou funkcí výrazů s jediným výskytem. Mimo jiné se od začátku významně podílí na věrohodnosti fikčního světa, ukazuje, že nadsat není omezen jen na několik málo slov či sémantických oblastí. V pozdější fázi děje, když už je adresát obeznámen s jinými častějšími výrazy, ztrácí svou diferenční funkci, ale udržují „neuzavřenost“ nadsat, a tím si nadále uchovávají funkci atmosférotvornou.

¹² Např.: „...a já otočil klíčkem zapalování a ta herka naskočila úplně chorošně, až se vám **kiška** teplem zatetelila.“ (S. 19) – „I turned on the ignition and started her up and she grumbled away real horrorshow, a nice warm vibraty feeling grumbling all through your **guttiwuts**.“ (P. 18) X „...pocítil sem, jak mi v **kišce** stoupá jakoby ta stará dobrá radost a řekl sem“ (S. 69) – „I felt the old joy like rising up in my **keeshkas** and I said:“ (P. 71).

¹³ Např.: „...protože mi to připomnělo dobu, kdy sme ztolčokovali toho oudnaného **dědka** přicházejícího za zimního večera z veřejný knihovny a předvedli na něm Čirej Vandalismus...“ (S. 61) X „...because it reminded me of that time of the tolchocking and Sheer Vandalism with that **ded** coming from the public biblio on a winter's night...“ (P. 62). Týká se však spíše výrazů, které nebyly převzaty z ruštiny, ale vymyšleny autorem.

¹⁴ Např.: „Víckrát už se tady nebudu plazit po **teřichu**, vy filcáci hnusný.“ (S. 55) – „I'm not going to crawl around on my **brooko** any more, you merzky gets.“ (P. 57) X „...a začal si z **teřichu** odvíjet řetěz...“ (S. 43) – „...and made to uncoil the chain round his **tally**...“ (P. 44). Tento způsob překlada se uplatňuje i na výrazy s více než jedním výskytem a způsobuje tak celkové rozostření významu: „...a tak sem si vzal ze spíže ovocnej koláč, lálal sem si kousky

- b) Pět až deset procent zabírají výrazy se dvěma výskyty. Prostřednictvím těchto výrazů jsou markantně spojovány vždy dva určitým způsobem si odpovídající úseky textu, mají motivickou platnost. Zřetelné paralely nalezneme na začátku a konci knihy, dále např. epizody v baru, setkání se spisovatelem, ale také když vypravěč na nějakou epizodu vzpomíná nebo na ni odkazuje. Právě v tomto případě hraje výskyt stejného výrazu důležitou roli. V MP jsou tyto paralely někdy ignorovány – viz např. poznámku 10. Výskyt stejného výrazu je samozřejmě nutný i pro zpřesnění jeho významu pomocí kontextu.
- c) V nejpočetnější skupině, jejíž jádro tvoří výrazy s frekvencí tři až cca patnáct výskytů,¹⁵ se postupně oslabuje silné motivické spojení způsobené výskytem jednoho výrazu na různých místech ve prospěch posilování identifikační funkce. Většina výskytů určitého výrazu z této skupiny se nachází na malém rozsahu textu. Tyto výrazy jsou spojeny s určitou epizodou¹⁶ a mohou se stát na relativně krátký čas součástí pasivní slovní zásoby čtenáře (zde pochopitelně velmi záleží na ostatních vlastnostech výrazu, především na jeho významu). Částečně si také ponechávají (jako předchozí skupina) motivickou platnost a omezenou syntagmatickou spojitelnost. Jejich nevhodný překlad nemá příliš závažné důsledky a není ostatně v poměru k celkovému počtu výskytů ani tak častý.
- d) Poslední, poměrně malou, skupinou jsou výrazy s počtem výskytů větším než cca dvacet. Tyto výrazy se vyskytují rovnoměrně v celém textu a vytvářejí kostru nadsat a JT a mají největší identifikační funkci. Jejich frekvence může přesáhnout i sto, např. oblíbený výraz „horrorshow“ – „chorošný“ má v ACO 109 výskytů. V tomto případě úzce souvisí atmosférotvorná funkce s funkcí identifikační – čím více je atmosféra děje věrohodná, tím snáze ji čtenář přijímá. Toto spojení bylo v MP narušeno nejzávažněji a právě chyby v této oblasti způsobují negativní ohlasy na celý JT. Chyby jsou však způsobeny více neobratností překladatele než nepochopením funkcí nadsat. Některé příklady jsem uvedl už v rozboru atmosférotvorné funkce i jinde v poznámkách, množství dalších prochází celým textem. Jedná se především o míšení nebo nevhodné kontextové zapojování výrazů pojmenovávajících společnou oblast významu, např. „robnout“/„stoulovat“, „skrímat“ (spolu s prefixy), označení

a házel je mezi svý hladový lipsy.“(S. 28) X „...s rakovkou přilepenou v koutku lipsů...“ (S. 127)

¹⁵ Z výše uvedených důvodů nelze stanovit frekvenci přesně. Frekvence některých výrazů této skupiny přesahuje dvacet pět.

pro člověka/muže/manžela aj. Autorovy jazykové hříčky svádějí k napodobení, překladatel by se ale měl orientovat v první řadě na vytvoření smysluplného textu.

- 2) **Význam** modifikuje diferenciativní a identifikační funkci. Slova označující podstatné věci, resp. v tomto případě výrazy stojící na místě, kde je díky kontextu předpokládáno významově silné slovo, posilují funkci určenou frekvencí. První a jediný výskyt neznámého výrazu na „důležitém místě“ tak posiluje diferenciaci¹⁷, nahrazení častého významově silného slova interjazykově heterogenním jevem vede k jeho osvojení a identifikaci.¹⁸
- 3) **Zapojování do kontextu** podmiňuje recepci textu a tvoří její kostru. Níže uvedené kategorie fungují pro ACO, v MP je kontextové zapojování narušeno z mnoha výše uvedených příčin. Právě zde se ale ukáže, jakou měrou souvisí pochopení textu a zážitek z něj s výstavbou interjazykové heterogenosti. Ani ACO není v tomto ohledu dokonalý, oproti MP je však ztělesněným ideálem. Je důležité dodržet nejen obecné způsoby objasňování významu (tj. nepřikládat k dílu slovníček), ale dodržet i aplikaci těchto způsobů, zvolenou v ACO, na jednotlivé výrazy.

Můžeme vydělit čtyři základní kategorie:

- a) Vypravěč hned za výrazem z nadsat uvede v závorkách okomentovaný překlad do bázového jazyka et vice versa.
 - b) Vypravěč uvede k výrazu z nadsat synonymum z bázového jazyka nebo už použitého výrazu z nadsat.
 - c) Vypravěč výraz z nadsat nepřeloží ani kontextově nevysvětlí.
 - d) Vypravěč v různé míře usnadní hledání významu kontextovým zapojením.
-
- a) První způsob je produktivní pouze cca v první pětině textu, naposledy je použit na straně 26, a pak už jen jednou při opětovném vysvětlení výrazu „nadsat“. Působí proti

¹⁶ Např.: „forella“ – „forela“ se používá pouze pro označení ženy, kterou Alex zabil.

¹⁷ Např.: „Když přišli garda a pak náčelník gardů a nakonec sám Guvernér, všichni tihle moji frendíci na cele se předháněli v líčení, co všechno sem dělal, abych toho bezcenného úchyla, kterej jako bezvládněj žok ležel na zemi s plotí celou od blažky, **zakiloval**.“ (S. 71) nebo „K čemu najednou taková **šilnakost** stát se velkým odolým kapitalistou?“ (S. 42).

¹⁸ Např. „chorošný“ – „horrorshow“ nebo „frendík“ – „droog“.

diferenciaci a svou výrazností v textu umožňuje čtenáři vrátit se zpět na místo takového výskytu slova, pokud by si jeho významem nebyl později jistý. Retarduje sice děj, ale vymezuje významy přesně, a proto je na počátku knihy důležitý.

- b) Překlad za pomoci synonym je přechodný stupeň, s menší retardací děje a menší výpovědní hodnotou. Nevyžaduje od čtenáře příliš zvýšenou aktivitu, pouze paměťovou kapacitu. Může totiž:
 - i) spojovat dva nové výrazy z nadsat, které se později kontextově zpřesní a mohou se tak významově rozdělit (důležitý způsob zpočátku s diferenciací, později identifikační funkcí)
 - ii) spojovat dva nové výrazy z nadsat, které se nezpřesní (diferenciační funkce, později atmosférotvorná)
 - iii) vytvářet na pozadí známého výrazu prostor pro budoucí použití výrazu neznámého (identifikační funkce)
 - iv) nebo naopak dávat už dříve se vyskytnuvší dosud neobjasněný výraz do souvislosti s běžným nebo již známým (identifikační funkce).
- c) Poměrně řídký případ sloužící především prvnímu adresátovi, zdroj jazykového humoru, případně s funkcí dorozumívací, politicky zařazovací apod.
- d) Nejrozšířenější způsob pronikání do nadsat, formálně navazuje na způsob b). Podle míry jednoznačnosti kontextu se takto vysvětlované výrazy pohybují na ose diferenciacie – identifikace. Čím jednoznačnější objasnění, tím snadnější identifikace. Pro střední polohy tohoto způsobu je pak nejdůležitější frekvence výrazu. Čím častěji se výraz vyskytuje, tím více se zpřesňuje jeho význam. Navíc obzvláště postupné dílčí kontextové zpřesňování významu má výraznou atmosférotvornou a identifikační funkci.

Způsob zapojení výrazu do kontextu se pochopitelně může opakovat a často se způsoby mezi sebou kombinují. Obecně lze říci, že opakování určitého způsobu zesiluje jeho funkci, kombinace více způsobů funkce míší a oslabuje, ale pomáhá vymezení významu.

Příklady některých způsobů zapojování do kontextu lze vyčíst z předchozích poznámek. Aby bylo možné porovnat citáty s nezkráceným textem, zvolím teď příklady z prvních (7–9) stran knihy, tak jak jdou za sebou, v řídkých případech i odjinud z textu, a uvedu příslušný způsob a jeho realizaci v MP.

frendíci – 4; zcela objasněno kontextem

Korova – 3; působí pouze jako proprium

decidovali se – 4; částečně objasněno kontextem (v ACO použité „**making up** our rassoodocks“ je zřetelnější)

plac – 4; částečně objasněno kontextem, později užitím upřesněno ve významu anglického place: „building; hotel, restaurant, pub, shop“

kvikle – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

buči – 4; částečně objasněno kontextem, později je význam rozšířen („drogy“ → „věci“)

mlíko – 4; v ACO zcela objasněno kontextem, v MP chybí

drinkat – 4; zcela objasněno kontextem

syňága, tolda, hňápec – 4; částečně objasněno kontextem, neupřesněno

chorošnou – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

Boga – 2d; tento první výskyt je objasněn na straně 9: „starýmu dobrýmu Bogu nebo Bohu“

v hedce – 4; částečně objasněno kontextem, v MP význam později velmi rozšířen oproti „mozg“ v ACO

mlíko s nožema – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

many – 4; zcela objasněno kontextem

rozkoše – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

stoulnout – 4; částečně objasněno kontextem, v ACO později upřesněno, v MP smíšeno s „shop-crasting“ – „robnout“

tolčoknout – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

hjúmaníka – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

lukovat – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

ancintní – 4; částečně objasněno kontextem, (v ACO použité on „some shivering starry **grey-haired** ptitsa“ je mnohem zřetelnější)

na ptice – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

láfát se – 4; částečně objasněno kontextem, později upřesněno

hendku – 1

fejs – 1

plečo – 1

bramborový – 2c; v ACO se vyskytuje „kartoffel or spud“ a později už pouze kartoffel. Na místě druhého výskytu je v MP „potejtový“, význam je MP tedy rozšířen.

čajiny – 2a; později se v ACO i MP významově zpřesňuje a dělí

bajati – 4; zcela objasněno kontextem

kartáče – 2a; později se v ACO i MP významově zpřesňuje a dělí

Z rozboru funkce diferenciační a identifikační vyplývá, že plynulý přechod od jednoho k druhému byl v MP závažně narušen jak v oblasti frekvence výrazu, tak i významu a kontextu. JT byl kvůli míšení rozdílných výrazů nivelizován, naopak ozvláštňování textu MP novými výrazy na místě známých výrazů v ACO znesnadňuje interpretaci. To, že překladatel nedodržel význam slov a kontext jejich užití, vyústilo např. v takové omyly, jako třeba v překlad výrazu „ooko“ z nadsat (znamenající „ucho“) do JT buď jako „ír“ (což znamená ucho) nebo jako „ajko“ (což znamená „oko“), tedy naprostou změnu významu! Z tohoto důvodu jsme nuceni číst v MP následující věty: „A pak sem praštil toho hhumaníka, co seděl vedle mě, a pěkně sem mu ji usadil na ajko nebo možná na ucho, ale on to vůbec necítil...“ (S. 9) X „...and then I cracked this veck who was sitting next to me and well away and burbling a horrorshow crack on the ooko or earhole, but he didn't feel it...“ (P. 7–8) nebo ještě horší: „Tomu se všichni rozláfali a jeden z těch smradlavejch milicjantů mi tak jako dozadu zkroutil ajko.“ (S. 51) X „So they all had a smeck at that and I had my ooko like twisted by one of these stinking millicents at the back with me.“ (P. 54).

Slovníček

Po rozboru forem a funkcí interjazykově heterogenních jevů je třeba se vrátit k rozdělení adresátů. Doposud jsme stále uvažovali adresáta druhého, který nezná ruštinu, resp. angličtinu aj. a vyrovnává se se všemi obtížemi textu jen v rámci textu samého. V ACO se mu to daří dobře, v MP mnohem hůř. Patrně i proto je MP doplněn o slovníček ve všech vydáních. Některá vydání ACO jej přes protesty autora obsahovala také, novější vydání např. v Penguin Books ho nemají. Prostřednictvím nepřesností JT vnáší překladatel do textu zmatek, který ale rozhodně není otištěním slovníčku zmenšen. Vzhledem k tomu, že zařazení slovníčku považují za porušení výstavby díla, nebudu se analýze slovníčku věnovat. Je zřejmé, že jeho použitím se okamžitě ztrácí jakékoliv hledání významu a vlastně téměř celá funkce diferenciační a identifikační, funkce nejdůležitější. Znemožněné pátrání po významu slov ovšem slovníček kompenzuje svou nepřehledností, nekompletností, formou hesla i samotného slovníkového vyložení významu.¹⁹ (Možná že bylo překladatelovým záměrem,

¹⁹ Pouze několik dalších příkladů: „A stěží uvěříte tomu, co vám teďka řeknu, že nám totiž zrovna tuhle neděli **brosili** na celu dalšího pleníka.“ (S. 65). (brosat = házet), nebo dle

aby čtenář uplatnil své schopnosti uvažování nikoli jen při určování významu v textu díla, ale při konfrontaci slovníčkového významu s významem vyplývajícím přímo z kontextu...)

Slovníček ale dobře poslouží prvnímu adresátovi, který mohl v ACO vnímat hru s jazykem a obdivovat Burgessovo nadání. Něco takového pro MP vůbec nepřipadá v úvahu, čtenář si podobné čtení musí vynahradiť komikou, kterou text MP bezděčně vzbuzuje. Znalost anglického i ruského jazyka je v Čechách na různé úrovni, ale málokdo z čtenářů nemá povědomí alespoň o jednom z nich. Proto u nás existuje mnohem větší počet čtenářů, kteří se blíží prvnímu typu a u nichž podle jejich vlastních jazykových znalostí text vyvolává různé reakce. Bohužel komický (a tedy pozitivní) efekt překlad vyvolává až při dobré znalosti angličtiny a ještě spíše při konfrontaci s originálem. Čtenáři proto bývají z českého překladu²⁰ spíše znechuceni, a to oprávněně. Pro dílo je základní adresát druhý a podle toho by také mělo být při překladu postupováno.

Výsledek analýzy

Pro nový překlad ACO, který je na základě rozboru interjazykově heterogenních jevů evidentně potřeba, lze stanovit několik východisek:

- 1) Autorův způsob práce s interjazykově heterogenními jevy by měl zůstat zachován. Veškeré funkce originálu by měly být v co největší míře respektovány a překladatel by si měl dávat pozor na vzájemné odkazování jednotlivých výrazů. V případě nutnosti by měl k interjazykově heterogenním prvkům přistupovat jako k termínům, i když to není příliš obvyklé a ani zcela možné.

slovníčku „maladoj“ = mladý a v textu je pak uvedena pouze „maladaja“, „bygin“ = začít (místo infinitivního „byginout“) aj.

²⁰ Český překlad kupodivu není ve všech vydáních stejný. První vydání z roku 1992 ponechává některé původem ruské výrazy v přibližně stejném znění jako v originále, třetí vydání z roku 2002 je zaměňuje za výrazy méně známé (druhé vydání z roku 2000 jsem neměl k dispozici). Jedná se o nahrazení (dle slovníčku) „andrvešči“ – „andrbuči“, „děvočka“ – „čajina“, „malčik“ – „bajat“, „vešč“ – „buč“. Kromě toho dochází v pozdějším vydání k opravám, redukci či „zpřesnění“ významu některých slov, jiná slova jsou ze slovníčku odstraněna nebo nezařazena vůbec (*čajina*, *šnout*, *kúkovat*). Tento „nový překlad“ patrně souvisí se změnou pravopisu v roce 1993, protože tato změna se zde také projevila v úpravách běžných pravopisných jevů češtiny. Zásah do překladu jen podporuje v něm panující chaos a vypovídá o nejednoznačném postoji překladatele k dílu. Upravena byla i poznámka překladatele, nijak zásadně se ovšem obecné rysy práce s interjazykově heterogenními jevy nemění. **Přesto nebyl ani v tomto vydání redakčně doplněn chybějící text** (cca 380 slov z originálu!) na straně 49. Pro analýzu bylo vybráno třetí vydání, především z praktických důvodů.

- 2) Slovníček by neměl být v knize zařazen vůbec. Pokud by přesto došlo k jeho vydání spolu s textem MP, muselo by být zřetelně označeno, že slovníček deformuje vnímání díla a zmenšuje jeho estetický účinek. Slovníček by měl sloužit pouze překladateli nebo vědci k snadnější orientaci v interjazykově heterogenních jevech a měl by být pečlivě vybudován, např. praktickou aplikací těchto teoretických východisek.
- 3) Měla by být dodržena jednotnost nově vytvářeného jazyka na pozadí nadsat. Pro češtinu není vhodné přejímat ruské výrazy použité v nadsat (jsou příliš zřejmé) ani vytvářet pro JT anglické či ruské výrazy způsobem použitým v MP. Z několika možných řešení splňuje všechny funkce nejlépe překlad pomocí ruských slangových výrazů nebo vhodně voleného ruského nářečí, případně kombinace obou. Především se nabízí využití kriminálního slangu.²¹ I takové řešení by však mělo svá úskalí.
- 4) Zvuková stránka slov je v této práci dosti opomíjena. Zdálo se mi příliš troufalé vyžadovat ohled na efonii a onomatopoické vystižení významu; k posouzení těchto vlastností v ACO navíc nejsem kompetentní. Jisté je, že pokud se podaří přiblížit význam slova prostřednictvím zvukových asociací při zachování ostatních funkcí, bude to velký úspěch. Navíc bude takový překlad zcela v souladu s interpretací díla...

Závěr

Vícejazyčnost vždy otvírá širokou množinu možných interpretací. Autorovu intenci nelze nikdy zcela odhalit a interpretace textu tak závisí na naší vlastní kompetenci a způsobu, jakým budeme své znalosti na text aplikovat. Hlubší zamyšlení nad fungováním textu pomáhá čtenáři při interpretaci a mělo by být prvním krokem při překladu jakéhokoliv, nejen takto komplikovaného, díla. V této práci nebyly rozebrány všechny nuance zkoumaných jevů a zdaleka nebyly zmíněny všechny omyly překladatele. Přesto se podařilo dokázat, jakým způsobem byl anglický originál pozměněn, které jevy se nejvíce podílely na výsledném negativním čtenářském dojmu z díla a čeho je třeba se vyvarovat...

Citát na přebalu prvního vydání je tedy krutým výsměchem českému čtenářstvu: „...skvělá, třebaže děsivě orwellovská fantazie... **Burgessovi** se podařilo vytvořit skutečný jazykový koncert a jeho lingvistický experiment má celou řadu funkcí estetických, sociálních

²¹ Bohužel jediným mně v současnosti dostupným slovníkem je DLOUHÁ, Oxana. Česko-ruský odborný slovník policejné právní terminologie a kriminálního slangu. Praha: Police History, 2002. ISBN 80-86477-12-6.

a psychologických.“ (Martin Hilský: Současný **britský** román.) Doufejme, že si tuto pochvalu skutečně zaslouží i některý budoucí překlad.

Literatura

Primární

BURGESS, Anthony. *A Clockwork Orange*. London: Penguin Books, 2000. ISBN 0-14-029105-9.

BURGESS, Anthony. *Mechanický pomeranč*. Praha: Volvox globator, 1992. Přeložil Ladislav Šenkyřík. 1. vydání. Náklad 12 000 výtisků. ISBN 80-901226-9-8.

BURGESS, Anthony. *Mechanický pomeranč*. Praha: Volvox globator, 2002. Přeložil Ladislav Šenkyřík. Odpovědná redaktorka Magdalena Wagnerová. 3. vydání. ISBN 80-7207-466-0.

Sekundární

DOLEŽALOVÁ, Petra. „Vy gražny bračny...“ Mechanický pomeranč Anthonyho Burgesse v českém překladu. In *Čeština doma a ve světě*. Praha: FF UK, 1996. Ročník 4. S. 246–248. ISSN 1210-9339.

DUDEK, Petr. Porouchaný mechanismus pomeranče. In *Literární noviny*. Praha: Společnost pro Literární noviny, 1993. Ročník 4., č. 5., ze dne 4. 2. 1993. S. 12. ISSN 1210-0021.

MACUROVÁ, Alena. MAREŠ, Petr (1). Soužití a střet. Ke stylu vícejazyčného textu. In *Stylistyka*. Opole, 1996. S. 164–182.

MAREŠ, Petr (2). Smyšlené jazyky a literární text. In *Stylistyka*. Opole, 2000. S. 59–71.

Karel Poláček ve sporech o svobodu uměleckého projevu

Petr Hora

Úvodní dvacetiletí existence československého státu v myslích podstatné části populace vyrostlo do podoby až jakéhosi moderního mýtu o navždy ztraceném zlatém věku české státnosti. Na jeho vzniku a postupném upevňování se bezpochyby podílela celá řada různorodých faktorů. Toto tvrzení nevychází z nijak převratných zjištění. V tradici našich rychnovských poláčekvských sympozií je lze dokonce pokládat za legitimní. Před třemi lety například, třebaže jen jinými slovy, zato z vícera úst zaznělo zde dokonce několikrát mínění podložené argumenty o nepochybném spolupodílnictví fenoménu pátečnických schůzek na tvorbě a upevňování uvedeného mýtu. Jistě však nechybíme docela, označíme-li za jeden z nejhrouževnatějších mezi nimi kolektivní zkušenost velmi složitého procesu vývoje společnosti i státního útvaru.

*„Zlatý vzešel nejprve věk, kdy zákona, soudce
člověk byl prost a od sebe sám ctil věrnost a právo.
Nebylo trestu ni strachu, a hrozivá slova se nečtla,
vyrytá v kov, a prosící dav se nemusel báti
soudcových úst; ač neměli obhájce, bezpečni byli.“¹*

Je třeba otevřeně říci, že proces budování moderního evropského demokratického státu a občanské společnosti v meziválečném Československu probíhal stejně poklidným a zároveň dramatickým způsobem jako kdykoliv jindy potom. (Včetně našich časů, z nichž snad – jako tomu bývá vždy – ledakdo by se rád vytrhl, vysvobodil a přenesl do utopické říše všeobecné harmonie a blahobytu, někam mimo tento čas a prostor.) To se však neobešlo bez boje. Mezi prameny, jež spolehlivě dokládají, že nejde jen o čirou spekulaci, o teoretickou tezi pro nezávaznou akademickou debatu či dokonce o debatu toliko pro sebe samu, patří v první řadě svědectví každodenní všední skutečnosti, uložená v písemnictví.

Pojem písemnictví je ovšem svým vnitřním výměrem i vlastnostmi bohatý a obsahuje tedy ve svém nitru řadu možností, jak být chápán i používán. Zakládá se na neomezeném množství kombinací témat a látek, způsobů fixace textů, jejich drah od autorů k adresátům i možností výběru, voleb a aplikací prostředků toho vůbec. Zároveň k nim neoddelitelně náleží prostředky otevřenějšího či naopak skrytějšího vyjádření postojů autora, projevů jeho

světového názoru, postřehnutelných i skrytých tendencí apod. Jedinečný souhrn všech uvedených i explicitně nejmenovaných jednotlivých prvků, jejich atributů i vnitřní organizace pojmu písemnictví dovoluje proto identifikaci některých charakterových rysů všech těch, kdo se svou činností podílejí na jeho objektivní existenci a správném výkonu všech jeho funkcí.

Zvláštní způsobilostí ke zjištění zmíněných charakterových vlastností disponuje periodický tisk. Jeho důležitost v souvislosti s prvorepublikovou realitou nemůže zároveň nevyvolat jméno Karla Poláčka. Vždyť dokonce právě jemu byla žurnalistická praxe soudobou i pozdější kritikou vytýkána jako okolnost poutající jeho talent, odvádějící jej od pravého spisovatelského poslání, zkrátka od umění věčného k umění časovému a pomíjivému. Tváří v tvář šedesátiletí uplývajícímu od doby Poláčkova tragického odchodu se však zdá, že žurnalistika a slovesné umění se v talentované osobnosti mohou snášet, ba že jejich vztah může vést k symbióze neobyčejně prospěšné jim oběma.

Jako novinář se Karel Poláček za svého života takřka nepřetržitě setkával s nevraživými postoji jednotlivců i skupin k nezadatelnému právu člověka na svobodu smýšlení a slova. Střežil ji vášnivě, maje však při tom na mysli slovo plnozvučné, nedefraudované, oproštěné od zisťnosti a všeho druhu mazaností jeho uživatelů. Vůbec se zdá, že u Karla Poláčka na počátku všeho bylo slovo:

„Nevšimli jste si, že máme u nás množství nespořádaných umělců? Nenapadlo vám, že například Smetanovy opery jsou nepořádně udělány? Podívejme se na takovou Libuši. Jaký je v té předešle nepořádek! Různé ty trumpety se bujně předhánějí, místo toho, co by počkaly jedna na druhou, až na ni přijde řada, do toho šveholí strunové nástroje, čírykují klarinety a flauty, činely řinčí a bubny strašně rámusí: hudebníci tomu říkají fuga, ale prostému člověku je z toho úzko. Avšak té hudby vlastně je škoda. Co je v ní motivů, ze kterých by se daly udělati cituplné valčíky a polky!

Nu, chválabohu, našli se šikovní lidé, kteří vzali toho Smetanu jaksepatří do ruky. Ze Sabinova libreta udělali národní veselohru – a hudba? Co s tou hudbou? Naštěstí se jí ujal nějaký pan Nademlejnský, který, jak hlásají biografická návěští, ‚hudbu Smetanovu pietně uspořádal‘. Tak je to dobře. Pořadatelé jsou důležitý stav nejen při pořádání čtverylky a politických manifestací, ale i na uspořádání Smetany nebo Boženy Němcové.“²

Mědílkova bibliografie podporuje tuto tezi až marnotratným množstvím podobných příkladů.

Své přesvědčení o nezbytnosti svobody jedince Karel Poláček osvědčil v četných publicistických i žurnalistických projevech, v nichž pohotově uplatňoval rozmanité žánry. Nejednou i v soudničkách, k nimž mu látku poskytla praxe soudního zpravodaje periodického tisku. Jen namátkou: soudní žaloba Franty Sauera-Kysely, kterou jménem svým, jakož i jménem nedávno zemřelého Jaroslava Haška, podal roku 1930 na Michala Mareše,³ žaloba divadelního kritika na herečku, která jej fyzicky inzultovala pro jeho nepříznivá vyjádření o jejím uměleckém výkonu,⁴ žaloba Egona Ervína Kische pro nedovolenou adaptaci jeho hry Tonka Šibenice a tím porušení autorských práv⁵ a řada jiných. Jejich obsahem jsou soudní projednávání sporů tu o autorská práva, tu o fyzické útoky známých osobností českého veřejného a kulturního života na jejich okolí (Vlasta Burian slovně napadl manželku náhodného kolemjdoucího a jemu samotnému dal za pokus o její obranu pár facek),⁶ o dopravních nehodách (Adiny Mandlové),⁷ o „přečinech proti bezpečnosti cti“ (A. M. Píšu žaloval pro kritiku své apologie Rukopisů jejich autor Jan Vrzalík,⁸ Fráňa Zemínová zase Karla Horkého za jeho článek Zvukový drdol Fráni Zemínové⁹) atd. Uvedené příklady mimo jiné přinejmenším zpochybňují, nevyvracejí-li už zrovna, představu prvorepublikové selanky. Jedinečným příkladem Poláčkovy postoje vůči duchovním statkům vůbec a vůči zasahování destruktivní moci peněz do tvorby i svobod tvůrčího umělce, jakožto svrchovaně neetického projevu soudobé finanční oligarchie především, se stal vleklý, několikaletý soudní proces pozůstalých Tomáše Bati proti T. Svatoplukovi o uvalení totální cenzury na jeho románový debut Botostroj.

T. Svatopluk, vlastním jménem Svatopluk Turek (1900 – 1972), se narodil v týchž Hodslavicích u Nového Jičína jako sto dva let před ním František Palacký. Roku 1919 po maturitě na kroměřížském gymnáziu se nadaný syn lékaře rozhodl pro studia malby v ateliérech profesorů Jakuba Obrovského a Maxe Švabinského na pražské Akademii výtvarných umění. Svá studia však nedokončil a roku 1922 akademii opustil. Podobně jako někteří jiní příslušníci avantgardní generace, k níž rokem narození náležel, s nezlomným komunistickým přesvědčením a se stranickou legitimací v kapse. Již dva roky po odchodu ze studií spoluzaložil v rodných Hodslavicích místní organizaci KSČ. Po řadu let se pak živil jako výtvarník. Právě jeho výtvarný talent ho přivedl do firmy Baťa ve Zlíně, kde se stal reklamním kresličem. V tomto povolání působil až do roku 1933, kdy, jak čteme v první ze tří Poláčkových soudniček na toto téma, otištěné v Lidových novinách hned následujícího dne, „vystoupiv ze závodu vydal pod pseudonymem T. Svatopluk román Botostroj. Jak známo, vymohli si žalobci obstavení nákladu knihy a podali žalobu pro přečin proti bezpečnosti cti spáchaný tiskem.“¹⁰

Soudnička pod titulem *Botostroj* informovala o hlavním přelíčení případu. Proběhlo dne 10. listopadu 1934, avšak čtenáři Lidových novin se s ním mohli seznámit až 23. listopadu. V jeho úvodu Poláček prohlásil: „*Kdo si koupil a přečetl knihu Botostroj, dřív než byla zabavena, měl štěstí, neboť četl o jednu dobrou a poctivou knihu víc.*“¹¹ Smysl procesu neshledával v samotném právním aktu zákazu distribuce knihy. Zdůraznil i druhou stránku případu, pozastřenou, méně zřejmou a ovšem nikoliv senzační: „*V tomto směru jde o mnohem víc než o právníckou otázku, jde tu o věc lidskou, o svobodu myšlení, o možnost kritiky, o spravedlnost v paradoxním boji pana Svatopluka Turka, autora knihy Botostroj, proti Baťa, a. s., který se stal více než záležitostí procesních stran, stal se záležitostí našeho veřejného života.*“¹² Po třech hodinách bylo jednání nakonec odloženo na neurčito, protože žalující strana nechtěla přijmout ani omluvu, ani cenzuru inkriminovaných míst, ani návrh obžalovaných předložit knihu k posouzení stálé komisi ministerstva školství a národní osvěty. Jako by však z obecného konstatování Poláčkova úvodu k soudničce zaznělo groteskním echem jeho tehdy dva roky staré prohlášení v Anketě o cenzuře. Ačkoliv tehdy hovořil o cenzuře filmové, lze jeho vyjádření snadno vztáhnout i na pole cenzury literární: „*Jsem zásadně proti cenzuře. [...] Již proto jsem proti filmové cenzuře, že jako demokrat nemohu souhlasit s jakýmkoliv omezováním. Cenzura zakazuje, neboť k tomu účelu je zřízena – jak nám to neustále potvrzuje. Jaký by to byl cenzor, který by nezakazoval? [...] Opravdové umění není nikdy demagogické nebo nemorální.*“¹³

Soudní proces se vlekl plných pět let, od ledna 1933 do února 1938. Tehdy totiž zájmy firmy Baťa potvrdilo soudní rozhodnutí, podle něhož bylo s konečnou platností vydání *Botostroje* soudně zakázáno. Tak se na příklad stalo, že se čtenářským debutem T. Svatopluka stal de facto román z východomoravské dědiny *Mrtvá země* (1936). Zkušenosti z praxe v Baťových závodech zužitkoval i později v několika knihách, které se mu podařilo publikovat ještě před vypuknutím druhé světové války, ale i během ní. Patřil mezi ně i román *Gordonův trust žaluje* (1941; v přepracované verzi z roku 1949 pod titulem *Pán a spisovatel*), ve kterém alegoricky zpodobil svůj proces s firmou Baťa. Roku 1946 se konečně dočkal nového vydání *Botostroje*. Úplného, necenzurovaného, přirozeně necenzurovaného, ba v kontextu poválečného rozložení politických sil dokonce naopak převážně halasně vítaného. A osm let poté došlo i na filmovou verzi *Botostroje* (1954) v režii K. M. Walló. Nad dílo i nad autora vystoupilo slunce přízně komunistické ideologie.

Mračna se zato stáhla nad památkou někdejšího neohroženého obhájce Svatoplukova práva na svobodu uměleckého projevu Karla Poláčka a jeho díla. Co taky s humoristou, který sám o sobě prohlašuje, že je „*humorista, protože se nesměje*“.¹⁴

Poznámky a vysvětlivky:

1. Ovidius Naso, Publius: Proměny. Jan Laichter, Praha, 1942, s. 7. (Úvodní osmiverší z básně Čtvero věků.) 2. vydání. Překlad: Ferdinand Stiebitz.
2. Poláček, Karel: Pietně uspořádaný Smetana. (Viz: Poláček, K.: Povídky. Sloupky. Fejetony. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 2001, s. 127–128.)
3. Srv.: Mědílek, Boris: Bibliografie Karla Poláčka, soupis jeho díla a literatury o něm. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1997. (Téma bezprostředně reflektují čtyři Poláčkovy soudničky.)
4. Poláček, Karel: Kritikův honorář. (Viz: Poláček, K.: Soudničky. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1999, s. 550–551.)
5. Srv.: Mědílek, Boris: Bibliografie Karla Poláčka, soupis jeho díla a literatury o něm. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1997. (Soudnímu projednávání kauzy nedovolené adaptace Kischovy hry Tonka Šibenice věnoval Karel Poláček dvě soudničky.)
6. Poláček, Karel: Extempore Vlastimila Buriana. (Viz: Poláček, K.: Soudničky. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1999, s. 99–100.)
7. Srv.: Mědílek, Boris: Bibliografie Karla Poláčka, soupis jeho díla a literatury o něm. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1997. (Soudní proces s Adinou Mandlovou ve věci její autonehody trval od května 1936 do ledna 1938, kdy byla herečka osvobozena.)
8. Poláček, Karel: Poučení o padělaných Rukopisech. (Viz: Poláček, K.: Soudničky. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1999, s. 928–929.)
9. Poláček, Karel: Co je satira? (Viz: Poláček, K.: Soudničky. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1999, s. 531–533.)
10. Poláček, Karel: Baťa – Botostroj. (Viz: Poláček, K.: Soudničky. Nakladatelství Franze Kafky, Praha, 1999, s. 836.)
11. Poláček, Karel: Botostroj. (Viz: Poláček, K.: Soudničky. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1999, s. 840.)
12. Tamtéž.
13. Poláček, Karel: Anketa o cenzuře. (Viz: Poláček, K.: Úvahy. Korespondence. Deník z roku 1943. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 2001, s. 88.)
14. Humorista, protože se nikdy nesměje. Interview Otty Rádlu s Karlem Poláčkem. (Viz: Poláček, K.: Úvahy. Korespondence. Deník z roku 1943. Nakladatelství Franze Kafky 2001, s. 98–103.)

Literatura:

- Janoušek, Pavel a kolektiv: Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2. (M – Ž). Brána, Praha 1998.
- Kunc, Jaroslav: Slovník soudobých českých spisovatelů. Krásné písemnictví v letech 1918 – 1945. I, II. Orbis, Praha 1946.
- Kunc, Jaroslav: Slovník českých spisovatelů beletristů 1945 – 1956. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1957.
- Mědílek, Boris: Bibliografie Karla Poláčka, soupis jeho díla a literatury o něm. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1997.
- Poláček, Karel: Knihy fejetonů. (Spisy Karla Poláčka 16.) Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1998.
- Poláček, Karel: Soudničky. (Spisy Karla Poláčka 18.) Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1999.
- Poláček, Karel: Úvahy. Korespondence. Deník z roku 1943. (Spisy Karla Poláčka 20.) Nakladatelství Franze Kafky, Praha 2001.

Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení České republiky v roce 2004

Přednášková činnost

Jazykovědné sdružení ČR v roce 2004 opět zorganizovalo řadu přednášek, seminářů a diskusí v Praze i v osmi mimopražských pobočkách (srov. přehled přednáškové činnosti v roce 2004). Přednášky byly zaměřeny především na nejaktuálnější lingvistická témata, jako jsou např. vývojové tendence současné češtiny a dynamika její slovní zásoby (pozice sociolektismů, neologismů aj.); jazyk reklamy či médií; problematika rodu v jazyce (čeština a gender); prestiž spisovné češtiny, fungování řečových vzorů, rétorika; aj. Zvláštní pozornost byla věnována naléhavým jazykovým a komunikačním problémům spojeným se vstupem České republiky do Evropské unie a s evropskou integrací. Z hlediska jazykových kontaktů patřily k nejzajímavějším přednášky s orientací slavistickou a sociolingvistickou (o jazykové situaci v Bělorusku, na Ukrajině apod.). K takto zaměřenému programu JS výrazně přispěla vystoupení vážených zahraničních hostů.

Velkému zájmu členů Jazykovědného sdružení se stále těší moderní lingvistické metody. V Praze byl uspořádán celodenní seminář o tvorbě počítačových korpusů češtiny (psané i mluvené), na němž vystoupila také pracovnice odpovědná za tvorbu Slovenského národního korpusu; seminář umožnil porovnání různých korpusů (vytvářených na různých pracovištích v Praze, Brně, Olomouci, Bratislavě) a možností jejich využití. V Jazykovědném sdružení byly prezentovány i moderní projekty lexikografické.

Metodologicky aktuální je však nadále i odkaz Pražské školy a rozvíjení přínosu pražského strukturalismu. Na tomto tématu Jazykovědné sdružení soustavně spolupracuje s Pražským lingvistickým kroužkem. K mimořádnému oživení zájmu o tuto problematiku přispělo v uplynulém roce vydání knihy Oldřicha Lešky „Jazyk v strukturním pojetí“. Součástí navazování na nejlepší tradice české jazykovědy jsou i přednášky o tématech obecně lingvistických (např. o místě lingvistiky mezi vědami) a sémiotických (mj. o vztahu jazyka/řeči a hudby), a rovněž o historickém vývoji češtiny. Roste zájem o češtinu doby barokní, ale časté jsou i návraty „ke kořenům“ (přednášky o hlaholici, církevní slovanštině).

Většina členů JS působí na pracovištích univerzitních, proto orientují svou činnost do značné míry i na didaktiku češtiny, resp. na výuku dalších jazyků, a na přípravu budoucích

učitelů. Řada vysokých škol dnes věnuje pozornost i výuce cizinců; proto se dostává do popředí zájmu i při akcích JS čeština pro cizince, ale také školní výuka češtiny pro příslušníky národnostních a etnických menšin, a také např. čeština neslyšících. Např. členové pobočky JS v Ústí nad Labem pořádají pravidelně semináře o výuce češtiny pro žáky a studenty z rodin imigrantů (včetně romských žáků). V této souvislosti se diskutuje i o četných úskalích komunikace mezikulturní, mezigenerační atd.

Jazykovědné sdružení trvale věnuje pozornost oslavě životních výročí nejvýznamnějších českých lingvistů. Také při přípravě těchto večerů často spolupracuje s Pražským lingvistickým kroužkem. Mezi tyto významné události v životě JS v roce 2004 patřily například slavnostní jubilejní přednášky prof. dr. Františka Daneše, DrSc., prof. dr. Miroslava Komárka, DrSc., prof. dr. Jaroslava Hubáčka, CSc., prof. dr. Rostislava Kocourka, CSc. a prof. dr. Rudolfa Šrámka, CSc.

Účast na přípravě mladých lingvistů

Jazykovědné sdružení dále podporovalo vědecký růst mladých lingvistů – zejména jako spolupořadatel jejich 5. mezinárodního setkání konaného 17.–19. května 2004 v Olomouci (tentokrát pod názvem Tzv. základní výzkum v lingvistice). Součástí tohoto oblíbeného setkání byl i workshop na téma Jazyky v kontaktu (vedený a moderovaný Mgr. Lenkou Zajícovou). Organizační tým i tentokrát pracoval pod vedením PhDr. Boženy Bednaříkové, Dr. Všichni účastníci a příznivci těchto konferencí se těší i na sborníky příspěvků, které vycházejí péčí olomouckých pořadatelů.

Aktivity zaměřené na výuku češtiny na základních a středních školách

Jazykovědné sdružení pokračovalo ve spolupráci s MŠMT ČR a snažilo se přispět ke zvyšování úrovně výuky češtiny na základních a středních školách. Členové JS nadále posuzovali učebnice českého jazyka, které se ucházejí o udělení Doložky MŠMT ČR, resp. o prodloužení její platnosti. Ve spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým se Jazykovědné sdružení podílí také na organizaci pedagogických průzkumů zaměřených na různé aspekty výuky češtiny.

Pod vedením doc. dr. Svatavy Machové, CSc. pokračovala i v roce 2004 práce pěti odborných komisí (fonetické, morfologické a slovtvorné, syntaktické, stylistické a rétorické a komise jazykové kultury), jejímž cílem je sjednocení terminologie užívané v učebnicích českého jazyka (pro všechny stupně škol) a v praktické výuce, tj. vypracování normativního rejstříku termínů (indexu heslových slov). Cílem je sjednotit a minimalizovat počet termínů,

zabránit jejich přemíře a dublování. V roce 2004 dospěla tato soustavná práce k vytvoření hesláře termínů pro 1. stupeň ZŠ. V průběhu roku 2005 plánuje terminologická komise dopracování heslářů pro 2. stupeň ZŠ a pro SŠ, SOŠ a SOU. Hesláře budou předloženy MŠMT, měly by být umístěny (pro potřebu autorů učebnic, pedagogů a didaktiků i nakladatelských pracovníků) na jeho webových stránkách a na stránkách Jazykovědného sdružení ČR.

Publikační činnost

JS nadále vydávalo pro všechny své členy informativní zpravodaj Jazykovědné aktuality; jeho redakce usilovala o to, aby kromě článků obsahoval aktuální informace o nových knihách, kroniku života v JS i v české lingvistice a diskuse o palčivých problémech.

Kromě toho byl z iniciativy mladých lingvistů (hlavně Mgr. Mariána Slobody) založen tzv. mailing list s názvem „Fórum JS“ (*forum_js@yahoo.com*); má podobu elektronické konference, měl by sloužit jako informační servis české lingvistiky a přispět k modernizaci toku aktuálních informací v jazykovědě.

Základní informace o JS ČR jsou umístěny i na webových stránkách Ústavu pro jazyk český, je možno je najít na adrese <http://www.ujc.cas.cz>; HV JS se snaží je pravidelně aktualizovat.

Přehled přednášek Jazykovědného sdružení v roce 2004

Praha

1. Jiří Kraus: Dvě rétoriky a (jedna) jazykověda (22. ledna 2004)
2. Olga Martinová: Systémotvorné procesy neologizmů (19. února 2004)
3. Rudolf Šrámek: Propriální sféra jazyka (4. března 2004)
4. Zuzana Jettmarová: „Příliš sexy“: vliv překladu na českou reklamu (18. března 2004)
5. Seminář Obecné a specifické aspekty tvorby počítačových korpusů češtiny (25. března 2004)
6. Miroslav Komárek: Místo lingvistiky mezi vědami a smysl lingvistické práce (15. dubna 2004)
7. Jaroslav Hubáček: Onomaziologická motivace sociolektizmů (22. dubna 2004)
8. Jaromír Krško (Univerzita M. Bela, Banská Bystrica): Spracovanie hydronymie Slovenska (27. dubna 2004)
9. Gerhard Stickel (Institut für deutsche Sprache, Mannheim): The situation of German within multilingual Europe (6. května 2004)
10. Marie Vachková a kol.: Velký německo-český slovník (prezentace projektu) (27. května 2004)
11. Jaroslava Hlavsová: Jazykové otázky při vstupu do Evropské unie (17. června 2004)
12. František Daneš: Řeč hudby a řeč o hudbě (7. října 2004)

13. Alena Rudenka (Běloruská státní univerzita, Minsk): Sociolingvistická situace v Bělorusku včera a dnes (21. října 2004)
14. Rostislav Kocourek: Jazykověda a terminologie: poznámky k teorii (11. listopadu 2004)
15. Zdeňka Hladká: Korpus korespondence a možnosti jeho lingvistického využití (9. prosince 2004)

Brno

1. Hana Gladkova: Masová komunikace a jazyková diferenciacie (Příspěvek k aktualizaci Pražské lingvistické školy) (28. ledna 2004)
2. Bohumil Vykypěl: Adolf Erhart & Louis Hjelmslev (25. února 2004)
3. Tomáš Hoskovec: Lingvistika a semiotika (7. dubna 2004)
4. Zdeňka Trösterová: Prezentace knihy Oldřicha Lešky Jazyk v strukturním pojetí (21. dubna 2004)
5. Marie Čechová: Změny stylového charakteru variantních prostředků v průběhu posledního půlstoletí (26. května 2004)
6. Pavel Kosek: O češtině pobělohorského exilu (6. října 2004)
7. Anatolij Afanas'jevič Zahnitko (Univerzita Doněck): Jazykovaja situacija v Ukrajině (10. listopadu 2004)
8. Oldřich Uličný: Vývojové tendence v současné češtině (1. prosince 2004)

České Budějovice

1. Eva Minářová: Frazémy v publicistice, jejich proměny a funkce (28. dubna 2004)
2. Alena Jaklová: Čeština v angloamerickém kontextu dříve a nyní (popis jazyka čechoamerických periodik) (8. června 2004)
3. Ivo Vasiljev: K otázce jednotného procesu osvojování jazyků (26. října 2004)
4. Ludmila Stěpanova: České a ruské frazémy: původ a vývoj (23. listopadu 2004)
5. Karel Dvořák: Jazyk a komunikace ve škole (30. listopadu 2004)

Hradec Králové

1. Andrea Hudáková: Neslyšící studenti vysokých škol (19. ledna 2004)
2. Barbara Schmiedtová: Nabývání jazyka (18. února 2004)
3. Jiřina van Leeuwen-Turnovcová (Institut für Slawistik Jena): Diglosie a gender ve srovnávací perspektivě (19. května 2004)

Olomouc

1. Ondřej Bláha: K transponovanému užívání časových forem ve slovanských jazycích (21. dubna 2004)
2. Miroslav Vepřek: České redakce církevní slovanštiny se zřetelem k lexiku jejich památek (5. května 2004)
3. Radek Čech: Několik poznámek k (nejen jazykovému) systému (1. prosince 2004)
4. Petr Pořízka: K možnostem fonologizace hudební materie (8. prosince 2004)

Opava

1. Vladimír Šaur: Hlaholice (28. dubna 2004)
2. Hana Srpová: Jazyk reklamy (9. prosince 2004)

Ostrava

1. Petr Hrtánek: WHOAAMMM, ZINNG, ARRRRR...Zvuky v jazyce (nejen) současného českého comicsu (25. února 2004)
2. Zdena Palková: Zvukové charakteristiky pro hodnocení řečových vzorů (6. dubna 2004)
3. Stanislav J. Kavka: Flektivní a/nebo derivační morfologie: jasně ohraničené typy anebo kontinua? (21. dubna 2004)
4. Jaroslav Hubáček: Dynamika současné slovní zásoby (26. dubna 2004)
5. Ivan Blecha: Předjazyková zkušenost a jazykové hry: diskuse na pomezí fenomenologie a analytické filosofie (7. října 2004)
6. Margarita Mladenova (Sofijská univerzita): Bulharská bohemistika (20. října 2004)
7. Petra Havrlantová: Jak se proměňují slezská nářečí v mluvě mladé generace v Ostravě (27. října 2004)
8. Jaroslav David: „... slova jsou hvězdy, jež se zaněčují na temném nebi vědomí.“ Literární antroponymie a toponymie v díle Vladislava Vančury (10. listopadu 2004)
9. Jana Hoffmannová – Olga Müllerová: Jazyk současných médií (25. listopadu 2004)
10. Jana Svobodová: K diskusím o prestiži spisovnosti (1. prosince 2004)

Plzeň

1. Ondřej Sládek: Genius loci (nejen) jihu Čech (11. března 2004)
2. Josef Makoč: Mýtus Blat a jeho reflexe (nejen) v jazyce (13. května 2004)

Ústí nad Labem

1. Jiří Hasil: Čeština před vstupem do Evropské unie (10. března 2004)
2. Milan Hrdlička: K problematice mluvnického pravidla ve výuce českého jazyka pro cizince (31. března 2004)
3. Zdeňka Trösterová: Jazyk v strukturním pojetí O. Lešky (10. listopadu 2004)

Jana Hoffmannová

O bulharské bohemistice

Bohemistika v Bulharsku vznikla r. 1953 jako součást široce pojatého vysokoškolského oboru slavistiky. Až do té doby se na Sofijské univerzitě vyučovala

slovanská filologie, což byl jeden ze dvou prvních oborů, které vznikly při založení Sofijské univerzity r. 1888 (v době založení pouze Vyšší pedagogický kurs, který se pak postupným rozšířením a vznikem široké palety univerzitních oborů stal Sofijskou univerzitou a byl pojmenován podle sv. Klimenta Ochridského, prvního bulharského učitele). Až do r. 1953 slovanská filologie znamenala především bulharistiku v nejširších obecně slovanských souvislostech. Tato tradice byla pokračováním vývoje evropské slavistiky a komparatistiky, včetně tradic Karlovy univerzity v Praze, jejímž absolventem byl také první rektor Sofijské univerzity prof. Alexandr Teodorov-Balan. R. 1953 byla provedena rozsáhlá reforma vysokoškolského vzdělání, kdy původní příliš široké obory byly diferencovány a vzniklo mnoho nových fakult v souladu s novými vědeckými poznatky a s rozšiřováním a prohlubováním také jejich faktografické základny. V rámci této reformy z původní slavistiky vznikly současné obory bulharská filologie, ruská filologie a slovanská filologie se svými třemi profily – polonistikou, bohemistikou a serbo-kroatistikou. Výuku podle tehdy nového plánu zahájila polonistika akademického roku 1953/1954, bohemistika začala následujícího akademického roku 1954/1955. Předtím se znalosti bohemistiky šířily v rámci staré slavistiky – na prvním místě při výuce obecně slavistických disciplín, hlavně Úvodu do slavistiky, Slovanské etnografie a folkloristiky, Srovnávací mluvnice slovanských jazyků a Dějin slovanských literatur, ale také jako fakultativní kurs češtiny pro studenty slavistiky. Češtinu od konce třicátých let učila pozdější profesorka slovanské etnografie a folkloristiky Cvetana Romanska. Ta vydala právě pro potřeby svých studentů v Bulharsku první vědecký Česko-bulharský slovník, který sepsala v těžkých evakuačních podmínkách za II světové války. O českou literaturu v období mezi dvěma světovými válkami jevil zájem a Dějiny slovanských literatur přednášeli bulharští literární teoretici prof. B. Penev a prof. B. Jocov.

Od samého začátku v oboru slovanská filologie na základě uzavřených mezistátních dohod na Sofijské univerzitě působili lektoři slovanských jazyků, takže češtinu ještě od r. 1954 vyučoval český lektor. Tato tradice trvá až do dneška a byla dočasně přerušena jen v letech 1994-2002, kdy pro finanční problémy nebyl zájem o místo lektora u nás. Prvním asistentem češtiny se stal pozdější profesor Svetomir Ivančev, který opustil slibnou diplomatickou kariéru pro zájem o bohemistiku. Česky učili také M. Karaangova a M. Minčevová, od 60. let také dnešní docent J. Bačvarov a další. Českou literaturu přednášel prof. E. Georgiev, později prof. N. Draganov, prof. I. Pavlov, doc. Veličko Todorov. Přes všechny změny konkrétního učiva a učebních plánů v rámci takto pojatého oboru, bulharská slavistika, a tím i bohemistika, znamená výuku nejen slavistických a bohemistických disciplín, ale také bulharistiky v plném rozsahu tak, aby absolventi slavistiky

mohli působit také jako bulharisté a učitelé na bulharských středních školách. Tento systém se osvědčil jednak proto, že logika výuky tomu odpovídá, jednak z praktických důvodů, protože pracovních příležitostí pro absolventy takto pojatého oboru je daleko více, než kdyby se učili jen jeden cizí slovanský jazyk a literaturu.

Bohemistika byla prvním ze slavistických oborů, které se začaly vyučovat i mimo Sofii – r. 1978 díky úsilí prof. I. Kucarova, absolventa sofijské bohemistiky, byla otevřena bohemistika na Plovdivské univerzitě Paisije Chilendarského, kde v tomto prvním období přednášeli prof. Sv. Ivančev, doc. J. Bačvarov, první asistent češtiny v Plovdivu Ludmil Janev a první asistent české literatury Veličko Todorov. Obor neměl dlouhého trvání a r. 1983 byl přerušen nástup nových studentů. V širším rozsahu, už v kombinaci polonistika, bohemistika a o něco později serbo-kroatistika, byla plovdivská slavistika obnovena až r. 1991. Od samého začátku tady působili částečně i sofijské profesory češtiny – doc. J. Bačvarov, prof. I. Pavlov, doc. V. Todorov, doc. M. Mladenova, ale v dnešní době už plovdivská bohemistika spoléhá především na vlastní kádry – českou literaturu přednáší doc. Žoržeta Čolakova, češtinu a teorii překladu PhD. Ginka Bakardžieva, teoretickou a historickou mluvnici češtiny PhD. Elena Ljubenova a další.

Jako třetí bohemistické centrum od r. 1994 se vyvíjí Jihozápadní univerzita Neofita Rilského v Blagoevgradu, kde slavistika byla až do r. 2004 reprezentována pouze bohemistikou, ale od příštího školního roku se tam otevře také serbo-kroatistika. První blagoevgradskou asistentkou češtiny je Michaela Kuzmova, později také Miglena Michajlova, českou literaturu přednáší doc. Anželina Penčeva, srovnávací mluvnici slovanských jazyků bohemistka doc. Marinela Vlčanova a slovanskou etnologii a folkloristiku doc. Vladimír Penčev.

Rozšiřování zájmu o bohemistiku a potřeba absolventů udržovat své styky s bohemistikou také mimo univerzitní pracoviště a po skončení studií způsobily r. 1993 vznik Bohemia klubu – neziskové organizace bulharských bohemistů, kteří vystudovali bohemistiku nebo jsou nějakým jiným způsobem profesně orientováni na českou kulturu, dějiny, literaturu, jazyk, nebo vůbec na Českou republiku. Prvním předsedou Bohemia klubu se stal doc. J. Bačvarov, místopředsedou a neúnavným motorem celé jeho činnosti byl doc. Veličko Todorov, jehož iniciativa a energie vytvořily specifickou atmosféru klubu. Čestným předsedou klubu od jeho založení až po dnešek je prof. Nikola Georgiev, jehož literárně teoretické práce často vycházejí ze srovnání mezi jevy a autory z české a bulharské literatury.

Bohemia klub je akademické sdružení a jeho akce jsou především spjaty s vývojem současné bohemistiky, s vydáváním a společenskou reprezentací děl z české literatury,

vlastních bohemistických prací a dalších akcí. Od r. 1994 Bohemia klub vydává svůj časopis *Homo boemicus* (vycházejí 4 čísla ročně), kde nacházejí publicitu nejen akce Bohemia klubu, ale také vědecké nebo umělecké práce bulharských bohemistů, především prvotiny studentů bohemistiky, ale také první publikace mladých vědeckých pracovníků v oblasti bohemistiky a jejich starších učitelů. Jako samostatnou řadu vydává Bohemia klub *Malou českou knihovničku*, kde vycházejí bulharské překlady z české literatury. Jako malou ukázkou z dlouhé řady (ročně vycházejí 3 až 4 knížky) bych zde uvedla překlad Erbenovy *Kytice*, uskutečněný básníkem Atanasem Zvezdinovem, první bulharské překlady z díla Vladislava Vančury (*Rozmarné léto* v překladu Vasila Samokovlieva a *Luk královny Dorotky* v překladu G. Bakardžievové), *Ze života hmyzu bratří Čapků* v překladu prof. Sv. Ivančeva, učitele většiny bulharských bohemistů. Paleta autorů je časově i tematicky velmi široká – od J. Zeyera, *Legendy o lásce*, J. Demla, *Miriam a Moji přátelé* až po *Nápady laskavého čtenáře* M. Viewegha. Kromě toho jako další samostatná řada (2 až 4 knížky ročně) vychází *Velká česká knihovna*, ve které otiskujeme především odborné práce bulharských bohemistů. Zde bych uvedla tři svazky průzkumných prací *Češi v Bulharsku – historie a typologie civilizační úlohy*, sbírku autorských statí doc. J. Bačvarova *Čeština ve slavistickém kontextu*, soubor statí k sedmdesátinám českého bulharisty prof. Zdenka Urbana *Nenasytý lovec*. Patří sem také řada prací absolventů bohemistiky, které dosáhly úrovně daleko vyšší, než průměrná diplomová nebo doktorská práce: jako knížky *Bojky Dobrevové Češi o sobě a o ostatních* a *Alexandra Popova Český intelektuál devadesátých let – pokušení a utrpení*, disertace dnešní vědecké pracovnice Ústavu pro bulharský jazyk *Cvetanky Avramovové Slovtvorné tendence substantiv v bulharštině a češtině na konci XX století*, doktorská práce sofijské asistentky češtiny *Emilie Makedonské Jména činitelská a konatelská* (J. Jungmann a N. Gerov), obhájená na Karlově univerzitě v Praze, a další.

Jako akce s větší publicitou můžeme uvést symposia věnovaná dílu J. Haška, tzv. *Švejkolokvia*, uskutečněná v letech 1995-1996, cimrmanovskou „vzdělávací akci“ v letech 1997 až 2000. Tyto akce znamenaly zapojení celé bohemistické obce a jejích příznivců nejen z univerzitních, ale i z uměleckých a dalších společenských kruhů. Například cimrmanovská akce byla ukončena návštěvou L. Smoljaka v Sofii a přeložením a „světovou premiérou“ v cizím jazyce inscenace hry „Dobytí severního pólu Čechem Karlem Němcem“.

Margarita Mladenova

Nové publikace

Markus Giger: Resultativa im modernen Tschechischen.

Unter Berücksichtigung der Sprachgeschichte und der übrigen slavischen Sprachen.

Bern et al: Peter Lang, 523s.

Na rozdíl od některých velkých jazyků velkých národů (zejména němčiny a angličtiny) bylo dosud o gramatice češtiny publikováno nesrovnatelně méně než o gramatikách těchto velkých jazyků¹. Protože česká lingvistika se od počátku devadesátých let ubírala převážně jinými cestami, než jsou cesty výzkumu morfologie a syntaxe současné češtiny, bývají to zahraniční bohemisté, kteří nám v tomto výzkumu² významně pomáhají.

Rozsáhlá knižní monografie o resultativech v moderní češtině od švýcarského bohemisty M. Gigera, vydaná známým nakladatelstvím v edici *Slavica Helvetica* (jedním z jejích editorů je i učitel Tilmana Bergera Daniel Weiss), patří bezesporu k tomu nejlepšímu, co kdy bylo knižně publikováno o nějakém gramatickém jevu v češtině 20. století. Gigerovo impozantní dílo vychází jak ze široké a důmyslně vybudované empirické základny, již tvoří jednak vlastní rozsáhlá sbírka excerpt z české beletrie, jednak nálezy z ČNK, tak i ze širokých a hlubokých základů teoretických, v nichž se orientuje s přehledem a nadhledem zkušeného renomovaného lingvisty. Nepřímo o tom svědčí již samotný velmi bohatý poznámkový aparát a rozsáhlý seznam citované literatury.

Kniha má kromě předmluvy, úvodu a závěrečného slova devět kapitol: 1. Základy a stav výzkumu; 2. Tvoření forem; 3. Sémantika resultativ; 4. Syntaktická interpretace resultativ; 5. Diatezové funkce resultativ; 6. Otázka gramatikalizace; 7. Otázka gramatického statusu; 8. Resultativa v českých dialektech; 9. Poznámky o poměrech v jiných slovanských jazycích.

Kategorií resultativa Giger rozumí – slovy autora této recenze řečeno – paradigma konstrukcí tvořených spojením slovesa *být* s *n/t*-ovým nebo *l*-ovým participiem a slovesa *mít* s *n/t*-ovým participiem, které mají význam stavu vyplynulého z děje. Jde tedy o paradigma tvořené např. predikáty těchto vět: *Obchod je už zavřen(ý)*. – *Má oči zavřené*. – *Obchod má*

¹ Pochopitelně ani počet gramatik češtiny nelze měřit počtem gramatik angličtiny nebo němčiny.

zavřeno. Ve vztahu k této kategorii autor velmi pozorně a detailně v různých specifických souvislostech na různých místech knihy představuje a komentuje v lingvistice panující názory na genezi a význam perfekta v různých jazycích a na vztah perfekta a rezultativa. K tomuto vztahu mj. poznamenává, že perfektum a rezultativum mají společné zaměření jak na minulý proces (Vorgang), tak na současný následný stav (Nachzustand), rozdíl je však v tom, že perfektum explicitně signifikuje děj, zatímco následný stav je pouze implikován, u rezultativa je tomu obráceně. Vhodně také odlišuje rezultativum od „stativa“, tj. případů typu *Země je protkána prameny léčivých vod*, kde predikátový výraz *je protkána* má funkci atributu podmětu, a nikoli stavu vyplynulého z agentního děje *'zemi někdo protkal'/zemi protkali/země byla protkána* (ve významu dějového pasíva).

K pojmu participia říká Giger ve 2. kap. své knihy, že česká gramatická tradice zachází s tímto pojmem dosti restriktivně, když jej vyhrazuje pouze krátkým tvarům participií *n/t*-ových. Zde musíme učinit jednu kritickou poznámku: abychom mohli zodpovědněji posoudit, na jakou oblast forem je nejvhodnější vztáhnout termín 'participium', museli bychom podrobně studovat, co kdy kde kým bylo tímto termínem označeno a proč, tedy studovat nejprve genezi lingvistického **termínu participium**, a teprve v souvislosti s tím studovat genezi **pojmu či pojmů participium**. Neboť je dosti pravděpodobné, že termín participium se může vztahovat na různé pojmy, resp. na různé, jen z té či oné části se překrývající oblasti či paradigmata gramatických (morfologických, morfosyntaktických či morfologicko-syntaktických) forem; nikde ve hvězdách není přece předem dáno, že nějakým termínem, ještě k tomu „poloznačkovým“, musíme označovat jenom to, a ne ono. V české gramatické tradici se **terminologicky** poměrně konsensuálně odlišují, jak známo, přechodníky, participia³ a slovesná adjektiva, jakkoli jinde toto vše může být pojímáno jako jistá jednota a může to pak být i nazýváno jedním názvem. Patrně obojí přístup má své výhody i nevýhody. Můžeme např. nazývat *l*-ové tvary v rezultativních konstrukcích (*Plechovka je rozšláplá*.) participiem vzhledem k jejich uplatnění v rezultativních konstrukcích, avšak tyto *l*-ové tvary nemohou – na rozdíl od tvarů *n/t*-ových – mít v dnešní češtině (na rozdíl od češtiny starší) v rezultativní konstrukci krátký tvar (**Plechovka je rozšlápla*.), a tím se podstatně od *n/t*-ových tvarů odlišují. Čili: zatímco tvary typu

² Kromě monografie o rezultativech vyšla v r. 2003 i významná knižní práce od italské bohemistky A. M. Perissutti *Determinátory neurčitosti v češtině*, Napolí.

³ Přičemž tzv. 'příčestí minulé' se ze synchronního hlediska za participium nepokládá, neboť má v současné češtině funkci préterita, a F. Kopečný ho proto, jak známo, nazval 'l-ovým tvarem'. Ve starší češtině měly ovšem, jak známo, krátké tvary *l*-ové funkci principiálně ekvivalentní funkci participií *n/t*-ových.

zavřen/zavřený jsou tvary variantní (synonymní, ovšem s různou stylovou hodnotou a zčásti i s tendencí k významovému rozlišování), tvary typu *spadl* : *spadlý* jsou sémanticky a funkčně komplementární. Není proto soudím výhodné míchat všechny tyto věci dohromady pod jeden název.

Souhlasí-li Giger se Sejákovou (1995), že výrazy typu 'vařený' ve větách jako *To maso je vařené*; *Ta truhla je malovaná* jsou adjektiva, avšak podle Gigera tu nejde o rezultativum, pak je třeba upozornit na to, že věta *To maso je vařené* je z hlediska kategoriální predikátové sémantiky homonymní: může vypovídat buď o klasifikační vlastnosti masa (*To maso je vařené, ne pečené*), anebo může vypovídat o výsledném stavu (*To maso je už vařené*. = už se uvařilo), a jde pak o subjektové rezultativum

Pokud jde o konkurenci krátkých a dlouhých variant *n/t*-ových tvarů v rezultativních konstrukcích posesivních, upozorňuje Giger významně na to, že tyto konstrukce s dlouhým *n/t*-ovým tvarem jsou v některých případech homonymní: je tomu tak ve větách, v nichž *n/t*-ový tvar následuje po sponovém *mít* a předchází substantivu, které může být buď objektem složeného rezultativního přísudku, anebo objektem přísudku vyjádřeného autosémantickým slovesem *mít*; tak je tomu např. ve větě *Měl pro svou práci shromážděný materiál*, v níž může jít buď o objekt *materiál* k přísudku *měl shromážděný/shromážděn*, anebo o objekt *shromážděný materiál* k přísudku *měl*. Jak je tomu i v mnoha jiných případech, tento syntakticko-sémantický rozdíl může být někdy komunikativně takřka zanedbatelný, jindy však naopak může být značně významný. Významné je rovněž Gigerovo zjištění, že u posesivních rezultativů převažují dlouhé tvary participií nad krátkými (i když ne výrazně, v daném korpusu v poměru 339 : 263).

V kapitole o vztahu rezultativa k vidu Giger rozvádí a komentuje dosavadní poznatky o imperfektivních rezultativech typu *mám vařeno*, *placeno* (resp. stativech typu *Stěny jsou zdobené ornamenty*), uvádí další doklady, dosud patrně nevidované, a zamýšlí se nad otázkou gramatičnosti vět jako *??Vlasy už mám myté*, které vzhledem k výpovědím informantů pokládá za značně problematické. K tomu bychom jen podotkli, že míra gramatičnosti v těchto případech (jako v mnoha jiných) bude pravděpodobně dána pouze mírou uzuálnosti daného participia v dané konstrukci a/nebo větě a/nebo výpovědi. Tuto míru bychom ovšem měli zjišťovat spíše ve velkých korpusech než dotazováním informantů, jejichž momentální hodnotící soudy nemohou nebýt velmi nespolehlivé, jakkoli nepochybně jistý důležitý obraz o vztahu *langue a parole* poskytují. Může-li např. lingvista vzhledem ke své řečové zkušenosti předpokládat, že posesivní rezultativum s imperfektivním participiem *čten* (např. ve větě **Mám čteny všechny jeho romány*) bude nedoloženo i

v korpusu desetkrát větším, než je ten současný, zatímco ekvivalentní konstrukce s perfektním *přečten* bude mít stovky či tisíce dokladů, pak lze konstrukci s ipf. participiem prohlásit za negramatickou. Pokud bychom však naopak v budoucím korpusu našli na výraz, který jsme označili za negramatický, desítky dokladů od různých autorů, museli bychom na svou vlastní, patrně nedostatečnou, řečovou zkušenost rezignovat a prohlásit tuto konstrukci za gramatickou. Neboť žádné systémové či funkční, popř. jiné teoretické argumenty tu pravděpodobně nelze uplatňovat.

V daných souvislostech Giger nově identifikuje velmi specifickou syntakticko-sémantickou strukturu, již označuje za „pasivum adresáta“ (Adressatenpassiv), obsaženou ve větě ze Škvoreckého *Soudruhu kapitáne – když máme naši práci ztěžovanou shora*. Nakolik jsou podobné velmi specifické a relativně velmi řídké struktury komunikativně nosné a využitelné, musí ukázat teprve budoucí velké počítačové korpusy.

V kapitole o stylistických vlastnostech posesivních rezultatív Giger souhlasí s obecně přijímaným názorem, že česká posesivní rezultativa mají hovorový ráz, a soudí, že ani tehdy, jsou-li užita v časovém souvětí k vyjádření vztahu předčasnosti, nejsou zcela neutrální. To asi platí ve velké většině případů; nicméně budou existovat kontexty, kde může mít posesivní rezultatívum platnost prostředku stylově neutrálního, nebo dokonce naopak až – v závislosti na tvaru koncovky participia – formálního; např. ve větě *Až budeme mít vše zařízené/zařízeno,*

Jedna z nejzajímavějších kapitol Gigerovy knihy je kapitola o produktivitě a restrikcích. Autor vydatně čerpá z literatury, komentuje ji a doplňuje o nová pozorování. Přitom dovede z obecného vztahu sémantiky predikace rezultatívni a dějové odvozovat specifické sémantické hodnoty podmiňující akceptabilitu a gramatičnost rezultatív s participii některých sloves, zatímco u jiných, významově příbuzných sloves je rezultatívum nepřijatelné. Např. proti negramatickému **Je zemřelý* stojí přijatelné *Je chcíplý/poslý/zdechlý*. Důvodem je větší sémantická specializace expresivních synonym.

O subjektivních resultatívech typu *Květina je odkvetlá* říká autor, že je to v češtině kategorie málo rozvinutá, která se v textech vyskytuje poměrně řídko. Zato pokud jde o objektová rezultativa, vypočítává – v návaznosti na Nedjalkova-Litvinova – devět sémantických skupin českých sloves, u nichž se těchto rezultatív užívá. Je zajímavé, že u tohoto typu rezultatív nenacházíme mezi příkladovými větami žádnou větu s hvězdičkou, která by upozorňovala na negramatickou strukturu; pouze několikrát je před větou jeden otazník, znamenající mírnou problematičnost věty, např. *?Dítě je pohlazené*. Giger tu přímo i nepřímou polemizuje s autorem této recenze (viz seznam literatury), který naopak soudí, že

např. věta **Jsem uhozen/ý/ej do hlavy*, která by odpovídala např. na otázku *Co se ti stalo?* je ze sémanticko-komunikativních důvodů ve standardním jazyce nepřijatelná, a tedy i negramatická, a to ať jde o rezultativum subjektové, nebo objektové. Dějové predikace typu *XY mě uhodil do hlavy* nebo *Uhodil jsem se do hlavy* mají obrovskou frekvenci a v mnoha případech se téměř nikdy (kromě výlučných a velmi vzácných případů stylizace či jazykové komiky ve výpovědích jako *Je mi fajn, protože jsem pohlazeněj.*) namísto nich nesetkáme (leđa ve větách vytvořených lingvisty) s predikací rezultativní. Autor recenzované knihy se s recenzentem neshoduje ani v názoru, zda je kategorie objektového rezultativa gramatikalizovanější v češtině, nebo v němčině. Giger sice soudí, že v češtině tu existuje méně restrikcí než v němčině, přiznává však, že tuto otázku nedokáže definitivně vyjasnit.

Pokud jde o rezultativa posesivní, rozlišuje Giger 11 sémantických typů sloves, u nichž má tato rezultativa ve svém korpusu doložena. Přitom je mj. důležité jeho zjištění, že u sloves vnímání jsou tato rezultativa negramatická (**mám uviděno, spatřeno, zaslechnuté*). Negramatické budou pak i výrazy jako **mám zahlédnuto, (u)slyšeno, ucítěno, pocítěno* apod. V úzu jsou však výrazy *mám to zažité, prohlédnuté*. Nebude patrně snadné se dopátrat toho, zda např. to, že říkáme *Mám to prohlédnuté*, jestliže jsme si něco prohlédli, avšak neříkáme *Mám to ucítěné*, jestliže jsme něco ucítili, nebo *Mám to viděné*, jestliže jsme něco viděli, je důsledek náhody, frekvence (tj. komunikativní obvyklosti) určitých výpovědí, anebo sémantiky slovesa, konstrukce a/nebo věty. Mezi sémantickými typy sloves, u nichž se podle autora užívá posesivního rezultativa, zmiňuje Giger také tzv. slovesa saturativní (ze slovo tvorného hlediska jde o předponová reflexiva) jako *najezdit se*, vyjadřující nasycení se danou činností a tento typ dokládá větou *Jo, já už mám nakocháno*. Zde jde ale o silně expresivní okazionalismus substandardního jazyka a lze v rozporu s míněním autora naopak říci, že saturativní předponová reflexiva – podobně jako slovesa smyslového vnímání – posesivní rezultativum netvoří. Např. věty jako *Už jsme se dost nasmáli. Už ses dost naplakala*. atd. ve standardní neokazionální češtině na posesivní rezultativum nepřevádíme: **Už (se) máme dost nasmáto/nasmáno. *Už máš dost naplakáno*. Věta *Už mám dost načteno* může znamenat jen *Už mám načteno dost knih*, nikoli *Už jsem se dost načetl*. Větné konstrukce s participiem sloves reflexivních a s reflexivním morfémem lze prohlásit bez rozpaků za absolutně negramatické (**Už se mám dost nasmáno/nasmáto*).

Důležité je Gigerovo zjištění, k němuž dospěl pomocí informantů, že posesivní rezultativum se neužívá ani u četných tranzitivních perfektiv, např. **mít něco pochopeno, uvěřeno, vyjádřeno* aj. Naopak, tvrdí autor, jsou přijatelná (neboť byla akceptována jeho informanty) mnohá posesivní rezultativa, která v jeho materiálu nejsou doložena, např. *mít*

něco změněno, objeveno, překonáno. Autor se dále věnuje možnostem a restrikcím spojování posesivního rezultativa s časovými adverbii a substantivními frázemi (*včera, loni, nedávno; před hodinou* atd.) a zaráží ho, že pět z jeho osmi informantů akceptovalo větu *?Tu knihu mám včera půjčenou*, přestože strukturu s adverbialním výrazem označujícím minulost a posesivním rezultativem nemá doloženo; je mu proto tento typ „chimérickým“. Zdá se, že potrvá ještě dlouho, než nám velké korpusy umožní činit podloženější soudy o možnostech a mezích gramatik přirozených jazyků. Neboť činit závěry o přijatelnosti a gramatičnosti pouze či převážně na základě momentálních dojmů (ještě k tomu malého množství) informantů, není adekvátní celé složité situaci vztahu parole a langue.

Důležité je rovněž Gigerovo zjištění, že posesivní rezultativa se nikoli výjimečně spojují s personickým, resp. institucionálním („kanonickým“) agensem, a to jak pomocí instrumentálu, tak pomocí předložky *od*, přičemž tento druhý způsob patrně převládá; vyskytuje se totiž v kontextech formálních i neformálních; např. *Existenci dvojího 'l' ... máme dosvědčenu od Husa ...; Slovensko má od MFF schválen úvěr; Jan má od dědečka slíbeny k vánocům lyže*. I zde však panuje plno asymetrie a jasně nevytyčených hranic.

Giger se dále zabývá otázkou, zda posesivní rezultativum může obsahovat dativ adresáta a přes zápornou odpověď Hausenblasovu a absenci dokladů uvádí několik vět, které jeho informanti bez výjimky akceptovali, např. *Řemeslníkům už máme zapláceno*. Přes důmyslné hledání důvodů pro akceptabilitu těchto vět a neakceptabilitu velké většiny vět téže syntaktické struktury (např. **Karlovi mám uklizeno*), nenachází uspokojivou odpověď. Dativ adresáta se zdá být opravdu ve struktuře posesivního rezultativa cizorodým prvkem, neboť dokáže silně zproblematizovat akceptabilitu i takové věty, v níž je rezultativum poměrně obvyklé; např. *Ubytování máme zajištěno* vs. *??Ubytování máme zajištěno všem*. Avšak nahradíme-li dativ adresáta jiným pádovým tvarem, věta se stane myslím bez problémů přijatelnou: *Ubytování máme zajištěno pro všechny*.

Ke specifickým jevům, na něž Giger upozorňuje, patří také bezobjektová posesivní rezultativa typu *Máme vyprodáno*, jejichž uzuálnost je podstatně vyšší než odpovídající konstrukce dějová *?Vyprodali jsme*. Zde je však Giger (podobně jako na nemnoha jiných místech) jako nerodilý mluvčí sveden na scestí nedostatečnou kompetencí: rezultativu *Mám vybráno* neodpovídá dějová predikace věty **Vybral jsem*, nýbrž dějová predikace s reflexivním *vybrat si*, tedy *Vybral jsem si*. Tuto větu by patrně většina jeho informantů akceptovala stejně jako ji akceptuje autor této recenze. Věť *Už má vyhrabáno* nerozumím.

Jak už jsem psal výše, Giger není jen vynikající empirik, je také dobrý teoretik. V páté kapitole své knihy pojednává o rezultativech z hlediska diateze a vytváří tu svůj konstrukt

syntakticko-sémantických diatezových vztahů. Odmítá však přitom rozlišovat protiklad tranzitivního a intransitivního bázevého děje jako relevantní gramatickou vlastnost rezultativa, tj. např. rozlišovat struktury, v nichž je podmět rezultativa koreferenční se sémantickým subjektem děje (např. *Eva je už vykoupána* jako rezultat děje označeného větou *Eva se už vykoupala.*) od struktur, v nichž je podmět koreferenční s patienssem děje (např. *Evička je už vykoupána* jako rezultat děje označeného větou *Maminka už Evičku vykoupala*). Takové rozlišování pokládá za „umělé“. V tom si ovšem s autorem nerozumím. Jde tu přece o jeden z mnoha projevů homonymie sémantických větných struktur.

O šíři Gigerova teoretického rozhledu svědčí i rozsáhlá šestá kapitola jeho knihy o gramatikalizaci rezultativa. V ní se věnuje i slovosledu; již nadpis jedné ze subkapitol předjímá jeho závěry: slovosled vykazuje mizivé restriktce. Tu platí ovšem znovu naše skepse vůči spolehlivosti některých Gigerových závěrů, opřených o výrok většiny z osmi informantů a/nebo jediný doklad. Např. věty s inverzí participia a pomocného *mít*, tedy např. *Nařízeno mám zde počkat* považují sice spolu s autorem za gramatické, avšak krajně řídké, a to proto, že jejich komunikativní potřeba je minimální. Říci, že ve slovosledu tu nejsou restriktce, znamená postavit slovosled věty *Mám nařízeno tu počkat* a věty *Nařízeno mám tu počkat* na tutéž komunikativní úroveň, zvláště když restriktivnost se nevyvozuje ze speciální teorie systémovosti, nýbrž z „parole“, tj. z dokladů v textech a z výroků respondentů.

Jak jsem již naznačil výše, vyskytuje se v celé rozsáhlé knize několik drobných jazykových nedopatření. Na s. 163 se v příkladových časových souvětích užívá spojky *když* namísto noremní spojky *až*: *Až (nikoli když) se příští rok vrátíte, prodám svůj dům*. Také se pokud vím neříká česky *Rádio se zkazilo* (s. 201); buď *se pokazilo*, anebo *rozbilo*. Jako úplnostní kvantifikátor látkových substantiv je v češtině nutno užít zájmena *všechn*, nikoli adjektiva *celý*, tedy *všechno víno*, nikoli *celé víno* (s. 225). Tyto malé vady autorovi pochopitelně nevytýkám, jen ho na ně upozorňuji.

Na zbývající kapitoly o situaci v českých dialektech a o poměrech v ostatních slovanských jazycích už mi nezbývá místa ani sil.

Závěrem proto už jen stručně poznamenám, že autorovi recenzovaného díla, Markusu Gigerovi, vyslovuji velký dík a velké uznání za to, že rodilé české lingvisty tolik poučil o jednom z nejzajímavějších subsystémů české gramatiky a že celou světovou lingvistickou bohemistiku obohatil nejen o neobyčejně cennou deskripci, ale také o množství znamenitých úvah teoretických.

František Štícha

Jančáková, J., Jančák, P.: Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny.

Univerzita Karlova v Praze, Karolinum 2004, 173 s. + 12 map

Mluva Čechů žijících po několik generací v jinojazyčném prostředí se stala předmětem studia našich i zahraničních lingvistů již dříve, systematická pozornost jí byla věnována především při rozsáhlém výzkumu organizovaném pro potřeby *Českého jazykového atlasu* (dále ČJA) v šedesátých letech 20. století. Expedice dialektologů tehdy zkoumaly mluvu v českých enklávách v Polsku, Rumunsku a v bývalé Jugoslávii. Výzkum na území někdejšího Sovětského svazu však v té době sovětské úřady nepovolily, proto informace o stavu češtiny na tomto území dlouhou dobu nebyly dosažitelné.¹ Příznivé podmínky nastaly až v roce 1991, kdy se do své bývalé vlasti začali postupně vracet Češi z Ukrajiny. Této příležitosti se pohotově chopila doc. Jana Jančáková, která se dialektologií zabývala na Filozofické fakultě UK, a mezi ukrajinskými reemigranty rozvinula široce koncipovaný výzkum s cílem zachytit jejich mluvu ve všech možných aspektech. Zkoumala mluvu mládeže, především však mluvu příslušníků střední a starší generace. Za zmínku stojí skutečnost, že jak výzkum mezi dětmi, které přijely z oblasti zasažené černobylskou katastrofou na ozdravný pobyt do Říčan, tak ani mezi českými studenty z Ukrajiny, účastníky letního kurzu češtiny v Pelhřimově, očekávané výsledky nepřinesl: I v tomto novém prostředí mezi sebou děti mluvily převážně rusky nebo ukrajinsky, jak byly zvyklé ze svých původních škol na Ukrajině. Kontakt s nimi však nebyl zcela bez užitku. Jejich prostřednictvím se podařilo najít vhodné informátory mezi staršími členy rodin reemigrantů, a to nejdříve v Rovné u Sokolova a později i na řadě dalších míst v Čechách, kde tito lidé našli nový domov. Výzkum byl prováděn podle Dotazníku pro výzkum českých nářečí, sestaveného pro potřeby ČJA, což zaručilo jednak postižení všech významných diferenčních jevů českých nářečí, jednak umožnilo konfrontaci s jazykovězeměpisnou situací na našem území, jak ji zachycuje ČJA. Hned v prvním roce výzkumu tak shromáždila J. Jančáková obsáhlý materiál, včetně řady magnetofonových nahrávek, který se stal základem pro další práci. Záměr zkoumat mluvu českých reemigrantů z Ukrajiny byl později zastřešen dvěma grantovými projekty UK, v jejichž rámci se podařilo výzkum zdárně završit a získaný materiál postupně zpracovávat. To už se na pracích významně podílel i dr. Pavel Jančák, rovněž dialektolog, který (po předčasné smrti své ženy) tuto rozsáhlou a i časově náročnou práci dokázal navzdory tíživé osobní situaci dokončit a výslednou monografii připravit k vydání.

Skupina vybraných ukrajinských Čechů pocházela z vesnic Malinovka a Malá Zubovština na Žitomirsku (na střední Ukrajině), kam jejich předkové odešli v druhé polovině 19. století. Obec Malá Zubovština byla založena v 70. letech 19. století, do sousední (asi 50 km vzdálené) Malinovky pak přišli Češi o něco později. Centrum českého osídlení bylo tehdy v někdejší volyňské gubernii, odkud se po 2. sv. válce mohlo vrátit několik tisíc Čechů zpět do své staré vlasti. Tuto možnost však již neměli čeští emigranti usídlení mimo tento správní celek, tedy ani Češi z Malinovky a Malé Zubovštiny – obě obce sice ležely v příhraniční oblasti, ale spadaly do gubernie kyjevské. Jejich obyvatelé se v rámci humanitární akce navraceli do Čech až po roce 1991.

Od počátku studia bylo zřejmé, že v ukrajinské češtině (dále ukrč.) budou jednak konzervovány archaické nářeční rysy typické pro češtinu v době odchodu těchto emigrantů do ciziny, jednak v ní budou patrné novější přejímky z jazyka majoritního, tedy z ukrajinštiny. Při rozboru a vyhodnocování materiálu autoři zjistili, že mluva obou vesnic vykazuje většinu rysů společných (vlastních nářeční oblasti severovýchodočeské, dále svč.), kromě toho v ní však existují i dost podstatné rozdíly. Podrobnější studium pak ukázalo, že mluva z Malé Zubovštiny má nejbliže k archaické vrstvě dnešního nářečí na Královéhradecku, zatímco v řeči obyvatel Malinovky se objevovalo více prvků ze svč. podorlického okraje. Fakt, že typické jevy svč. nářečí se v mluvě obou obcí vyskytovaly důsledně (měly daleko vyšší frekvenci než na mateřském území dnes) a navíc se zde objevovaly rysy další, dnes už u nás zaniklé, jen potvrdil teorii o „konzervování“ archaického stavu mluvy v enklávách uvnitř jinojazyčného okolí. Pro ilustraci připomeňme jen dva výrazné nářeční jevy, které duši dialektologa potěší: kromě výslovnosti typu *kreu, prauda, do usi*, která je na našem severovýchodě obvyklá podnes, byla v ukrč. zachycena i výslovnost obouretná, s níž se nyní v Čechách už nesetkáme, a to jak v pozici intervokální, tak i (vzácněji) v souhláskových skupinách *kráwi wipust'it, po wrchu, won pak stwrdne*; koncovka *-oj* v 3. a 6. p. životných maskulin *předal sinoj, po d'edečkoj* se v ukrč. objevuje běžně i u životných neuter *dal to prasátkoj, telátkoj*², zaznamenána však byla rovněž u maskulin neživotných (!) *řiboj, k sadoj, na taliřkoj*, a dokonce i ve spojení *chod'im k podňikoj jednomu*. A podobných nářečních skvostů je v publikaci celá řada!

Autoři se však neomezili „pouze“ na zjištění, do jaké míry si ukrč. podržela charakteristické nářeční rysy svč. a do jaké míry byla v důsledku dlouhodobého kontaktu ovlivněna jazykem majoritním (i když jen tato část jejich práce je sama o sobě cenným přínosem), ale zvolili naprosto originální metodu zpracování. Na základě detailní lingvistické analýzy shromážděného materiálu stanovili typické jazykové znaky ukrč. a následně

důslednou aplikací jazykovězeměpisné metody určili východisko této emigrace. Je třeba připomenout, že k tomuto cíli se blížili postupně, krok po kroku, postupným vylučováním nabízejících se možností, způsobem přímo detektivním. Zprvu dokázali, že ukrč. vykazuje rysy českých nářečí v užším smyslu (a eliminovali tak dialekty moravské a slezské), při dalším zkoumání pak v ukrč. popsali znaky vlastní nářečím svč. a posléze dospěli k závěru, že původní domovinou ukrajinských Čechů jsou s největší pravděpodobností dvě lokality v oblasti svč., jak jsme se zmínili již v úvodu. Manželé Jančákovi pojali analýzu ukrč. komplexně, pozornost věnovali všem jazykovým rovinám, především samozřejmě hláskosloví a tvarosloví, důležité poznatky vyvodili však zejména z rozboru lexikální zásoby.

K dokumentování zjištěných skutečností využili i tzv. statistických map, z nichž je patrné narůstání sledovaných nářečních jevů směrem k výchozím místům původní emigrace. Bez nadsázky lze tvrdit, že tento postup je v jazykovězeměpisném bádání novem. Své poznatky navíc ještě potvrdili konfrontací izoglos získaných kartografováním relevantních rysů ukrč. s materiálem zpracovaným pro ČJA. Součástí práce je proto také akribicky vypracovaná mapová příloha (obsahující 12 map) a kapitola věnovaná jazykovězeměpisnému rozboru izoglos. Monografie je doplněna obsáhlým souborem vyprávění nářečních mluvčích. Ten je tematicky velice pestrý a dosvědčuje mj. skutečnost, že se explorátorům při výzkumu podařilo získat jejich naprostou důvěru, takže ve spontánních promluvách zachytili nejen cenná jazyková fakta, ale i upřímná vyznání lidských osudů.³

Jak již bylo naznačeno, monografie je průkopnická použitou metodou kombinující tradiční lingvistickou analýzu shromážděného materiálu s aplikací principů jazykového zeměpisu, přičemž je třeba kladně hodnotit detailní a systematický způsob zpracování velice rozsáhlého souboru dat – v tomto směru je vynikajícím vzorem pro budoucí obdobně orientované studie. Za ocenění stojí i skutečnost, že se autorům podařilo zachytit ukrč. ještě před jejím přirozeným rozpadem, tedy v době po bezprostředním příchodu zkoumaných mluvčích do českého prostředí, dříve než se v jejich mluvě začal ve větší míře projevovat vliv nového českého prostředí. Jde tedy o práci, která si zaslouží pozornosti, a to nejen dialektologů.

¹ Výzkumy Z. I. Mjačinové z 60. let 20. století přinášejí sice obsáhlý materiál, jeho hodnocení je však někdy diskutabilní, srov. recenzovaná publikace, s. 21-22.

² Koncovku *-oj* u životných neuter (*d'oučátkoj, miminkoj...*) zaznamenal ještě v 60. letech L. Bachmann, *Nářečí na Vysokomýtsku*. Academia Praha 2001, s. 90.

³ Příběhy *Honem od samého rána* (z Malé Zubovštiny), *Hlad* a *Příběhy z války* (z Malinovky) byly zařazeny na CD mezi autentické zvukové ukázky z českých nářečí *Jak se mluvilo v českých vesnicích v cizině*. Academia Praha 2002, které tvoří přílohu Českého jazykového atlasu.

Jarmila Bachmannová

Bohemistické publikace katedry teoretické a slovanské jazykovědy filologické fakulty Běloruské státní univerzity v Minsku

V r. 2003 byla uzavřena tříletá smlouva o přímé spolupráci mezi katedrou teoretické a slovanské jazykovědy filologické fakulty Běloruské státní univerzity (FF BSU) v Minsku a katedrou českého jazyka UK v Praze – Pedagogické fakulty. Spolupráce má několik aspektů, avšak především se týká přípravy učebních materiálů pro budoucí bohemisty studující na Běloruské státní univerzitě. Materiály jsou tedy připravovány pro cizince, jejichž mateřštinou je slovanský jazyk, a vycházejí z kontrastivních bělorusko-českých zkoumání prováděných na oddělení bohemistiky FF BSU.

Mohu již představit první plody této spolupráce:

Elena Nikolajevna Rudenko – Natalja Vasiljevna Ivašina – Natalja Viktorovna Jaumen:
***Semantiko-sintaksičeskoje sopostavlenije slavjanskich glagolov*. BGU, Minsk 2004, 131 s.**
(Recenzenti S. Machová, UK Praha – Pedagogická fakulta, a O. I. Guščeva, Filologická fakulta BSU Minsk.)

Knih prezentuje výsledky kontrastivního zkoumání slovesné valence v běloruštině, polštině, ruštině a češtině. Je určena vysokoškolským studentům slavistiky a vychází z dlouholeté zkušenosti autorek s univerzitní výukou češtiny a polštiny v běloruském prostředí.

Způsoby vyjadřování syntagmatických vztahů mezi elementárními syntaktickými jednotkami jsou i v blízkých jazycích často naprosto odlišné a bývají zdrojem negativního transferu při zvládnání dalšího slovanského jazyka jako jazyka cizího. Platí to i o valenci slovesa a formách aktantů, jimiž je vyjadřována. Blížkost východoslovanských a západoslovanských jazyků, blízkost typologická i areální, svádí běloruské studenty češtiny a polštiny užít pro vyjádření slovesných aktantů formy obvyklé v jejich mateřštině. Cílem

publikace je pomoci běloruským studentům zvládnout správnou formu pravovalenčních aktantů v češtině a polštině a současně je seznámit s řadou teoretických poznatků z oblasti valenční syntaxe.

Publikace je rozčleněna do tří kapitol: (1) Teoretické aspekty kontrastivního zkoumání slovesných lexémů, (2) Kontrastivní analýza slovesné valence v běloruštině, češtině a ruštině, (3) Kontrastivní analýza slovesné valence v běloruštině, polštině a ruštině.

V kapitole *Teoretické aspekty kontrastivního zkoumání slovesných lexémů* (s. 7–18) jsou charakterizovány významné výsledky zkoumání slovesné valence běloruských, českých, polských a ruských lingvistů minulého století a jsou porovnány s přístupy a výsledky lingvistiky anglosaské.

Druhá kapitola, *Kontrastivní analýza slovesné valence v běloruštině, češtině a ruštině* (s. 19–69), má formu trojjazyčného valenčního slovníku obsahujícího přibližně 150 sloves. Do slovníku byla vybrána ta frekventovaná běloruská slovesa, jejichž forma pravovalenčního aktantu je v běloruštině a v češtině rozdílná, a mohla by tedy být nositelem negativního transferu. Ta běloruská slovesa, jejichž český ekvivalent má shodnou formu pravovalenčních aktantů, do slovníku zařazena nejsou, byť by i byla velmi frekventovaná. Slovesa jsou uspořádána do tří sloupců v souladu s příslušnými třemi jazyky a abecedně jsou řazena podle běloruského znění, protože slovník má sloužit běloruským studentům. V jedné heslové stati se popisuje pouze jeden význam běloruského slovesa, který je dán užitím slovesa v běloruském příkladu - stejně znějící lemma může být heslovým slovem několika heslových statí. Slovesa jsou uváděna v infinitivu a forma jejich pravovalenčního aktantu je vyjádřena pádovými otázkami s eventuálními předložkami (je-li aktant vyjádřen substantivem) nebo zkratkou *inf* (je-li aktant vyjádřen infinitivem). Slovník je ukončen rejstříkem, takže uživatel snadno naleznе požadované sloveso v každém ze tří jazyků. Další část kapitoly tvoří sémanticko-syntaktická komparace 10 sloves. Tuto část je možno chápat jako 10 slovníkových statí tříjazyčného valenčního slovníku, přičemž jedna stať zahrnuje všechny významy jednoho běloruského slovesného lemmatu (např. *begac*, *vykanac*). Jednotlivé významy jsou slovně vymezovány v ruštině. Valenční potenciál tří sloves vyjadřující příslušný význam je pro každý ze tří ekvivalentů zapisován v notaci blízké notaci užívané v českém valenčním slovníku (Svozilová, N. – Prouzová, H. – Jirsová, A.: *Slovesa pro praxi*. Academia, Praha 1997). Vyjádření aktantů v každém jazyce je dále specifikováno sémantickými rysy, jejichž nositeli mohou jednotlivé aktanty být (např. anim, inanim, hum, abstr, část těla). Pak následuje obvykle tolik větných příkladů, kolik kombinací substantiv a adverbialních určení s různými sémantickými rysy uvedenými v zápisu valenčního potenciálu je v každém

ze tří jazyků možných. Celá slovníková stať je ukončena nejběžnějšími frazeologismy, v nichž se sloveso v každém z jazyků užívá.

Třetí kapitola, *Kontrastivní analýza slovesné valence v běloruštině, polštině a ruštině* (s. 72–120), je strukturována analogicky jako kapitola druhá. Čeština je nahrazena polštinou a jsou prezentována nejfrekventovanější běloruská slovesa, jejichž forma pravovalenčního aktantu je v běloruštině a v polštině rozdílná.

V závěru autorky zobecňují výsledky, k nimž je opravňují sestavené slovníky: Valenční potenciál konkrétních sloves je povrchovou záležitostí větné struktury, i když v jednotlivých slovanských jazycích je možno vysledovat řadu sémantických tříd sloves spjatých stejným valenčním potenciálem a stejnými formami aktantů. Pokud jde o shody a rozdíly ve valenčním potenciálu a formě aktantů sloves ekvivalentního významu, jsou v případě zpracovaných čtyř jazyků zobecnitelné jen zřídka.

Publikace je ukončena seznamem užitých sémantických rysů a užitých zkratk syntaktických forem, za níž následuje obsáhlý přehled literatury, velmi užitečný pro ty, kteří si chtějí prohloubit své znalosti v této oblasti syntaxe.

Zpracované téma je velmi aktuální. Pro ty, kteří studují východoslovanské a západoslovanské jazyky, usnadní praktické zvládnutí jazyka. Kontrastivní pohled obohacuje poznání této tematiky. Podání je didakticky promyšleno, velmi dobře uspořádáno, náročná grafika napomáhá dobrému porozumění textu.

***Cvičebnice češtiny – Češskij jazyk – praktikum.* N. V. Ivašina (ed.). BGU, Minsk 2004, 312 s.** je druhou publikací, která vznikla v rámci výše uvedené spolupráce. Koncepti, stejně jako naprostou většinu studijních textů a cvičení, zpracovala N. Ivašina. Studijní texty staročeské, humanistické a barokní s komentáři a cvičeními připravily N. Kvítková a B. Michalová z katedry českého jazyka UK Praha – Pedagogické fakulty, na cvičeních morfologických a syntaktických se podíleli E. Hájková a L. Janovec z téže katedry. Recenzenty byli B. A. Plotnikov a S. Machová. Cvičebnice, určená studentům češtiny pokročilého stupně, je rozdělena do dvou částí. První část představuje soubor studijních textů a druhá soubor cvičení, s jejichž pomocí si studenti osvojují jevy fonetické, slovtvorné, gramatické a lexikální. Texty byly vybírány tak, aby se studenti seznámili s různými jazykovými styly a literárními žánry, aby obsahovaly příklady z běžné živé řeči a aby vycházely z českých reálií (s. 4–206). Ukázky jsou doprovázeny krátkými životopisnými údaji o jejich autorech. Bohatě zastoupená cvičení se soustředí na frekventované jazykové

jevy, prezentovaná čeština je živá (s. 207–312). Předpokládá se, že se s cvičebnicí pracuje na seminářích pod vedením vyučujícího, takže cvičení nejsou opatřena klíčem.

Cvičebnice dosahuje ve všech aspektech vysoké úrovně. Běloruští studenti češtiny v ní mají k dispozici příručku, s níž si mohou češtinu velmi dobře osvojit v jejích rozličných funkcích, mohou si osvojit její současnou i minulou podobu. Je to první běloruská učebnice tohoto typu.

Ještě v letošním roce by měly běloruské kolegyně dokončit tvorbu *slovníku česko-běloruských zrádných slov*, který by měl být vydán vydavatelstvím UK v Praze – Pedagogické fakulty. V jeho úvodu bude publikováno několik teoretických statí věnovaných tomuto tématu běloruskými a českými lingvisty.

Svatava Machová

Helmut Faska: *Pučnik po hornjoserbšćinje.*

1. vydání. Ludowe nakladnistwo Domowina, Bautzen 2003, 250 s.

Nová Faskova mluvnice horní lužické srbštiny je zkrácenou a do populárnější podoby přepracovanou verzí jeho mluvnice ¹⁾ z r. 1981 a je rovněž jako ona zaměřena na normu současného spisovného hornolužického jazyka. Liší se ovšem od běžných dosavadních mluvnic horní lužické srbštiny ²⁾ svým novým pojetím i celkovou odlišnou kompozicí knihy.

Je určena studentům i učitelům a může být tedy využívána dvojím způsobem: jednak jako příručka, v níž uživatel v případě potřeby najde nejen správný spisovný tvar, ale i jeho náležité užití v textu (takové informace lze především nalézt v oddílech D, E, zčásti též v oddílech A, F, které jsou důležité především pro školní praxi), dále i jako příručka, jež sice populárně, nikoli však zjednodušeně, nýbrž systematicky poučuje uživatele o struktuře horní lužické srbštiny a o její teoretické základně, čímž mj. přispívá k prohloubení jazykovědného poznání čtenářů o fonémech, morfémech, o lexikálních jednotkách i syntaktických strukturách současné horní lužické srbštiny.

Publikace je rozdělena do šesti základních oddílů: v oddíle A se autor zabývá hláskami a fonémy, v oddíle B slovem, slovními druhy a mluvnickými významy slovních tvarů, v oddíle C sémantikou gramatických významů, v oddíle D autor čtenáře provází po lužickosrbské verbální flexi, v oddílu E je vyloženo užívání gramatických forem v komunikaci a konečně oddíl F je věnován syntaxi. Faskova publikace navíc obsahuje soupis

užitých zkratek a na s. 244-250 přehledný věcný rejstřík gramatických pojmů a termínů. Jednotlivé oddíly a jejich části jsou koncipovány tak, aby s nimi jednak mohl pracovat student sám, jednak aby je učitel mohl dobře a lehce využít ve škole k výkladu i procvičování. Popis jazykového systému současné horní lužické srbštiny je založen zejména na saussurovském poznání jazyka jako systému systémů, a kromě toho na rozlišování tří důležitých rovin, a to roviny ontologické, roviny významové (logicko-sémantické) a roviny jazykové (výrazové). Rozeznávání těchto rovin se pochopitelně odráží též i v užívané terminologii. Tak např. paralelně jsou akcentovány termíny jako REFERENT (v ontologické rovině), v logicko-sémantické (významové, obsahové) rovině je zase volen termín PARTICIPANT, ve výrazové (jazykové) rovině je pak užíván termín AKTANT. Odlišování jednotlivých rovin není ještě bohužel v rámci potřebných terminologických konsekvencí vždy beze zbytku dokonalé, protože tak daleko ještě umění exaktní analýzy významu a funkce výrazových prostředků prozatím nedospělo. Faskovo nové pojetí, a to je nutno zdůraznit, se pochopitelně uplatňuje nejen v koncepci celé učebnice, ale i v jednotlivých oddílech a v jejich částech, které tak zároveň uživateli poskytují hlubší vhled do jazykového systému současné horní lužické srbštiny, i do fungování tohoto systému v rámci jednotlivých jazykových rovin.

Prvnímu oddílu předchází z lingvodidaktického hlediska velmi důležitá stránka s odpovědí na úvodní otázku *Co je mluvnice? (Što je gramatika?)*. Jedná se sice jen o dva paragrafy na jediné stránce, ale zkušený odborník ví, jak je nutné říci čtenářům hned na počátku, co je na dalších stránkách čeká, co na nich najdou, resp. co tam nemají hledat.

V oddíle A (*Wučba wo zwukach a fonemach*) je na stranách 2-11 stručně a jasně vyloženo vše potřebné o lužických hláskách, grafémech, slabikách, fonémech a morfémech. Český čtenář bez ohledu na cizojazyčný text dobře vnímá většinu informací, rozumí jim a může je i dobře srovnávat s poznatky, které má ze svého mateřského jazyka. Překvapit jej snad mohou jen některé užití termíny (*obstruenty, interfixy, swobodne morfemy*), s nimiž se v české lingvistice obvykle nesetkává.

Na stranách 12-59 se nachází oddíl B – *Wučba wo slowach*. Autor nejdříve (v části 6) charakterizuje slova jako zvukové jednotky, poté jako řečové jednotky, aby v závěru této části upozornil na využití nesynonymických pojmů *slovo – monem – lexém* ve své publikaci. V následující části (6.1.) zcela přirozeně přechází autor k funkcím slov v běžné každodenní komunikaci, aby pak v následujícím doplňujícím komentáři, tištěném pro rozlišení *petitem*, vysvětlil rozdíly v užívané lingvistické terminologii z pohledu ontologického a logicko-sémantického. Co se týče slovních druhů, bude český čtenář moci konfrontovat pojetí české a lužické - viz např. IV 1 1 Slovní druhy (s. 13 – 26) v Mluvnici češtiny³⁾ oproti Faskovu

členění. H. Faska totiž uvádí dělení do dvanácti (!) slovních druhů, a to v následujícím pořadí: slovesa (werby, słowjesa), přídavná jména (adjektiwy, kajkostniki), posesiva (posesiwy, príswojniki), podstatná jména (substantiwy, wěcowniki), číslovky (numerales, ličbniki), příslovce (adwerby, prísłowjesniki), zájmena (pronomeny, naměstniki), spojky (konjunkcije, wjazawki), předložky (prepozicije, předložki), částice (partikle, časícicy), modální slova (modalne słowa), citoslovce (interjekcije, wukřičniki). Pro své členění užívá soubor jedenácti hledisek (zda se slovo uplatňuje ve větě, nebo stojí mimo větu – zda je větným členem – jakou má gramatickou funkci – jakou má syntaktickou funkci – jak odkazuje na text – zda může být rozvíjeno atributem – vyžaduje-li atributivní kongruenci – jakou má procesuální vlastnost – zda má selektivní kategorie – zda kvantifikuje) vhodně uspořádaných do podoby srozumitelného algoritmu – viz s. 20. Nejen zde, ale i na dalších místech hornolužické mluvnice, a to ve všech jejích oddílech a částech, autor využívá nejrůznějších vizualizačních prostředků – rámečků, přehledů, schémat, petitových poznámek a komentářů, tučného písma i kurzívy, desetinného třídění, paragrafového členění aj., které činí mluvnici jasnou, přehlednou, podtrhující uspořádanost mluvnického systému.

V části C – **Wučba wo woznamje formow słowa** (s. 60-87) – objasňuje autor systematicky problematiku morfologických kategorií jednotlivých flexivních slovních druhů v horní lužické srbštině. Za krátkou, ale pro uživatele důležitou incipitní částí následuje příhodný komentář (§ 86-88), v němž je podán přehled klasifikace morfologických kategorií podle jejich rozdílných vlastností formálních, významových a funkčních. Oddíl 8.1. je pak věnován gramatické kategorii rodu (8.1.1 *Gramatiski genus substantiwow*; 8.1.2. *Gramatiski genus substantiwiskich pronomenow*; 8.1.3. *Gramatiski genus jako kongruentostna kategorija*; 8.1.4. *Gramatiski genus w dualu a pluralu*), přičemž českého čtenáře bude pravděpodobně nejvíce zajímat zde již naznačená problematika duálu. V lužické srbštině je sice duál stále živý, jak zdůrazňují slovníky, učebnice a příručky informující o lužické srbštině, ale v podstatě se to podle Fasky týká především jen nominativu a akuzativu, a to jenom v opozici maskulinum – nonmaskulinum (feminina a neutra se v duálu formálně nerozlišují). Obdobně jako oddíl 8.1. je vystavěn i oddíl 8.2. *Kategorija numerusa (ličby)*. V oddíle 8.3. autor objasňuje pádovou problematiku především z pozice syntaktické roviny (subjekt, objekt) v opozici k rovině sémantické (agens, patiens). Následující informace o jiném pořadí pádů v mluvnici lužické srbštiny (nominatiw – genitiw – datiw – akuzatiw – instrumental – lokatiw - wokatiw) oproti češtině je pak z komunikačního hlediska vhodně propojena s příklady oznamovacích a tázacích vět. Oddíl 8.4. se zabývá kategorií životnosti u maskulin v opozici roviny sémantické a lexikální. Ve srovnání s češtinou vyděluje autor

v lužické srbštině navíc kategorii personálnosti (personality), která se však týká jen maskulin a je realizována pouze v duálu a plurálu, zatímco čeština řeší tuto problematiku např. dubletními tvary. Oddíly 8.6. – 8.11. se zabývají gramatickými kategoriemi slovesnými, z nichž je pro českého uživatele asi nejzajímavější kategorie času. Poslední dva oddíly této části jsou pak věnovány stupňování čili kategorii gradace, event. lexikální gradaci realizované pomocí kvantifikátorů lexikálních (*jara, malo, chětro, trochu, dosć*) a gramatických (prefix *pře-*). Podle Fasky lze v horní lužické srbštině rozlišit čtyři stupně (gradaciske formy): pozitiv (*rjani, wulki*), komparativ (*rjeńši, wjetši*), superlativ (*najrjeńši, najwjetši*) a absolutiv (*nanajrjeńši, nanajwjetši*). Čtvrtý stupeň je sice možné vytvořit, ale v komunikaci se, jak připouští sám autor, používá zřídka, protože jeho význam lze dobře vyjádřit i běžnějším superlativem.

Ve čtvrté části D – **Wučba wo twornjeju słownych formow** abo **wučba wo fleksiji slowow** (s. 88-160) se autor přehledně věnuje lužickému tvarosloví, k němuž kromě skloňování a časování připočítává ještě, na rozdíl od pojetí českých mluvnic, také stupňování (gradaci) a přechylování (moci). Nejprve se v oddíle 9 zabývá slovesy, a to hlavně využitím sloves jako větných členů, dále pak opozicí určitých a neurčitých slovesných tvarů, formami syntetickými a analytickými, kategorií vidu, slovesnými tvary akceptujícími jmenný rod, infinitivem, přítomnými a minulými přechodníky, participii (v lužičtině tzv. procesualny particip a stawowy particip neboli n/t-particip) a slovesnou negací (se zápornými prefixy *nje-, no-, ni-*: *njebudu, njejsym, nochcu, nimam*). Desátý oddíl této části mluvnice je pak zcela logicky zaměřen na konjugaci pravidelných a nepravidelných sloves a na výklad o časovacích vzorech v jednotlivých konjugacích. Nepravidelným slovesům *być, dać, měć, směć, wědžeć, jěść, hić, rjec, chcyć, spać, móc, žwać* věnuje autor pozornost v této subkapitole nejdříve a při jejich představování uvádí zejména tvary přítomní, přeteritní (imperfektiva i perfektiva), tvary futura, l-ové formy, imperativ, oba přechodníky, obě participia i negativní formy. Taková synopse je zejména pro cizojazyčného uživatele výhodná a přínosná. Časování pravidelných sloves pak autor přibližuje a zřehledňuje formou tabulek (v nichž jsou uvedeny singulárové, duálové i plurálové tvary přítomní, přeterita perfektiv i imperfektiv, tvary imperativu), zatímco další tvary (l-forma, přechodníky a participia) jsou uvedeny pod tabulkami, které jsou vždy ještě obklopeny úvodními a závěrečnými poznámkami, připomínkami, a to, co je nutné si zapamatovat, autor navíc zdůrazňuje rámečkem.

Výklad o adjektivní e-deklinaci tvrdé (*slaby, slaba, slabe*) a měkké (*mój, moja, moje; tuni, tunja, tunje*) a o adjektivní o-deklinaci (*tón, ta, te/to; žadyn, žana, žane*) doplňuje poučení o tvoření tzv. nekongruentních adjektivních tvarů na *-e* (*lubje < luby, strańnje <*

strašny, hluše < hluchi) nebo na *-o* (*dźiwno < dźiwny, hódno < hódny, nuzno/nuznje < nuzny*). Výklad o adjektivním tvarosloví je pak ukončen informacemi o tvoření tvarů komparativních, superlativních a absolutivních, tedy o stupňování.

Oddíl *Deklinace zájmen* se zabývá pouze skloňováním osobních a ukazovacích zájmen (*štó, što*). Je to pochopitelné, protože zájmena typu *to, wšo, wšitko* v lužičtině kvalifikované jako „substantiwise pronomeny“, se skloňují podle Fasky jako formy neuter *tón, wšón, wšitkón*, a lužické zájmeno *woboje* jako neutrum měkkých adjektiv podle vzoru *moje*. Problematice skloňování číslovek jsou věnovány jen § 243-246, nikoli však proto, že by to nebyla zajímavá problematika, spíše však proto, že autor deklinaci numeralií propojil s deklinací jiných slovních druhů, a že v závislosti na své syntaktické pozici mohou být některé číslovky vnímány také jako substantiva.

Deklinace feminin je rovněž zčásti odlišná od české flexe. Autor dělí hornolužická feminina podobně jako maskulina na tvrdá podle tvrdého zakončení kmene (vzory *žona, ruka*), na tvrdá, která jsou ve kmeni zakončena na *-c, -z, -s* (*koza, nóc*), na měkká (*zemja, myš*) a na specifické skloňování podle vzoru *mac* (gen. *mačerje*, dat. *mačeri*). Rovněž neutra dělí podle zakončení kmene na tvrdá (*slowo, bórlo*), na tvrdá, zakončená v kmeni na *-c-, -z-, -s-, -h-, -ch-, -k-, -g-* (*pleco, wěko*), a na měkká (*polo, trjenje*). Zvláštní skupinu vytvářejí při skloňování neuter slova s rozšiřovaným základem (neutrummy z rozšěrjenjom zdónka) – *ramjo, celo*. Autor však ještě dále vyděluje deklinaci neuter *džěčo* a *woko, wucho*. Jako skupinu se zvláštním skloňováním uvádí pluralia tantum – pro apelativa má vzory *ludžo* a *hody*, pro toponyma *Bukecy* a *Drježdžany*, pro rodinná antroponyma *Šołčicy, Nowakecy*.

Následující část E – **Wučba wo naložowanju gramatiskich formow** (s. 161-196) – je důležitá zejména pro ty uživatele publikace, kteří chtějí proniknout do komunikativních principů současné horní lužické srbštiny, protože je zaměřena na praktické užití zde už probraných jednotlivých mluvnických forem. Tvoří zároveň jakýsi předstupeň k závěrečné části F – **Wučba wo wuprajnjach a sadach – Syntaksa** (s. 197-243). I zde je v některých případech poněkud jiné pojetí a i jiná terminologie, než jsme v češtině tradičně zvyklí. Obdobně jako česká lingvistika zdůrazňuje i Faska význam predikátu jako jádrové složky každého sdělení, každé věty. To pak samozřejmě v systematičnosti jeho výkladů vede dále k vysvětlení slovesné valence, k odlišení aktantů a participantů, k vymezení větných členů (subjekt, direktny objekt, wšelake indirektny objekty a adwerbiane wobstajenja, atribut) a k odlišení tzv. nezávislých (njewotwisnych) větných členů (apozicije, njerestriktiwne atributy, predikatiwne resp. nominalne suplementy). Těmi Faska rozumí v lužické srbštině hlavně různé polovětné konstrukce a vazby, přirovnání či zesilování distributivního vyjádření

zájmenem/číslovkou (*My žadyn njewěmy, što nas tam wočakuje. – Jan a Jurij mještaj wobaj hišće mlódšeho bratra*).

Podle modalit dělí autor věty na oznamovací (*zdžělenska sady*), tázací (*prašace s.*), které dále člení na *rozsudowe/zwěsćace prašenja*, č. zjišťovací otázky, a na *dopjelnjowace prašenja* čili otázky doplňovací, na věty rozkazovací nebo přací (*přikazowace s. abo přěcowne s.*) a věty zvolací (*wuwołace s.*).

Výklady o souvětích (*zestajenych sadach*) zahrnují kromě tradičního rozlišování souvětí souřadných a podřadných, vět hlavních (*hlowna sada*) a vedlejších (*pódlanska sada*) ještě také informace o druzích vedlejších vět podle formy (*konjunkcionálne pódlanske sady, relatiwne pódlanske sady, wobsahowe pódlanske sady*) a o infinitivních a přechodníkových konstrukcích jako o výsledcích transformačních operací forem *verba finita* na infinitiv (*Slyšu, zo ptačk spěwa. > Slyšu ptačka spěwać.*) nebo na participiální formu (*Wšitke džěci, kiž so dawno hižo na wulět wjeselu, pojedu sobu. > Wšitke džěci, dawno hižo na wulět so wjeselace, pojedu sobu.*). Celá syntaktická část je pak zakončena zevrubnou informací o vedlejších větách prvního a druhého, event. třetího a čtvrtého stupně, což odpovídá v české lingvistice tzv. složitým souvětím.

Faskova mluvnice je aktuálním průvodcem po gramatice současné horní lužické srbštiny. Je totiž systematická, přehledná a srozumitelná i pro cizojazyčné uživatele.

Svatopluk Pastyřík

¹⁾ FASKA, H. *Gramatika hornjoserbskeje řeče. Morfologija*. Budyšin 1981.

²⁾ ŠEWC, H. *Gramatika hornjoserbskeje řeče I, II*. Budyšin 1968, 1976.

³⁾ PETR, J. a kol.. *Mluvnice češtiny 2*. Praha 1986.

Naděžda Kvítková (ed.): Vlastní jméno jako prostředek sociální symboliky.

Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, Praha 2004, 48 s.

V rámci výzkumného záměru Pedagogické fakulty UK v Praze s názvem *Multidisciplinární komunikace jako edukační princip humanitních věd a umění* vznikla zajímavá publikace zabývající se onomastikou synchronní i diachronní. Autorský tým tak navázal na tradici svého pracoviště, totiž na působení významného představitele naší onomastiky profesora PhDr. Františka Cuřína, DrSc.

Onomastiku pojmají autorky jako obor interdisciplinární, vycházející z etymologie, historie, ale především sociologie a sociolingvistiky. V této publikaci stojí v popředí antroponomastika, tedy věda zabývající se vlastními jmény osob. Volba vlastního jména byla vždy ovlivněna sociokulturním prostředím, v němž se rodina pohybovala, z vlastních jmen bylo často možné usuzovat na původ a status dotyčného. Jednotlivé příspěvky se soustřeďují na funkce honorifikující, ideologizující, sociálně klasifikující a emocionální, zabývají se užíváním jmen v současnosti i v minulosti.

První příspěvek autorky Evy Hájkové *Posuny v oblibě a užívání jména v současnosti* nejprve vyjasňuje nejednotnou terminologii – vedle nepřesného označení *jméno* se vyskytuje termín *křestní jméno*, který je však v souvislosti s osobami nepokřtěnými neopodstatněný. Termín *osobní jméno* je rovněž nevyhraněn, mnohdy se za ním skrývá i jméno a příjmení. Jako nejvhodnější se jeví označení *rodné jméno*. Zdrojem a pramenem informací jsou práce dřívějších badatelů (Karel Doskočil, Vladimír Šmilauer, František Kopečný), dále různé soupisy obyvatelstva, kalendáře, adresáře, matriky. Těchto informací využívala při zpracovávání problematiky rodných jmen Miloslava Knappová v 70. a 80. letech 20. století. V současnosti je výzkum ztížen přijetím zákona o ochraně osobních údajů, informace z matrik už nejsou badatelům k dispozici. Autorka dále uvádí nejoblíbenější jména ženská i mužská z různých období, porovnává jejich frekvenci i motivaci pro jejich užití. Zajímavá je problematika antroponym v současnosti, kdy se mnoho cizích jmen začleňuje do českého kontextu, děti cizinců mívají často české rodné jméno v kombinaci s příjmením cizího původu. U cizích jmen je zajímavé pozorovat přiřazení k deklinačnímu vzoru, tvorbu hypokoristik.

Příspěvek Blanky Michalové *Jméno jako společenská vizitka* se vrací do minulosti, konkrétně k českému gramatikovi Václavu Janu Rosovi. Jeho potomci se narodili v rozmezí let 1656 – 1666. Autorka se snaží na základě pramenů zjistit, jaké společenské, eventuelně náboženské aspekty ovlivnily výběr jmen v této měšťanské rodině. Pro srovnání je uvedena analýza pojmenování ve šlechtické rodině Františky Hypolity Eusebie Berkové (16. století).

Martina Šmejkalová se v příspěvku *Sociálně klasifikační funkce osobních jmen v kronice české Václava Hájka z Libočan* zabývá užitím antroponym nově vytvořených i antroponym vybraných z existujícího staročeského repertoáru. Hájkem vytvořená antroponyma jsou zde hodnocena z hlediska slootovorného, jejich interpretace je často transparentní, jména slouží k charakteristice osob a jejich činů.

Užitím jmen v kronice se zabývá i Naděžda Kvitková v příspěvku *Sociálně klasifikující funkce rodných jmen v Dalimilově kronice*. Zvláštní pozornost je zde věnována

kompozitům, jež dodávala nositeli na důležitosti, měla význam pozitivní a honorifikační. Např. komponent *-slav* je celoslovanský, složená jména zdědili Slované ještě z doby praindoevropské. Od kompozit je možné tvořit hypokoristika, ze kterých se mohou vyvinout i příjmení.

U historické problematiky zůstává i příspěvek Olgy Palkoskové *Funkce jmen vládců na českých mincích 10. a 11. století*. Užití jmen na mincích mělo spolu se symbolickými obrazy významnou reprezentativní funkci, užívána byla kompozita či jména cizího původu, nikdy se jména nevyskytla v podobě hypokoristik, což by mohlo znevážit majestát panovníka.

Celá publikace je materiálem velmi životným, zaujme množstvím příkladů, svým širokým historickým záběrem umožní porovnat nejen stránku jazykovou (slovotvornou), ale především sociální, psychologickou. Podává informace o vývoji uvažování Čechů, o mentalitě našeho národa – a to je myslím poutavé čtení pro každého, nejen pro bohemistu.

Pavla Chejnová

Za Bohumírem Dejmekem

25. listopadu 2003 zemřel po dlouhé těžké nemoci **doc. PhDr. Bohumír Dejmek, CSc.**, dlouholetý pracovník Ústavu českého jazyka a literatury Univerzity Hradec Králové.

B. Dejmek se narodil 19. prosince 1928 v Kutné Hoře. Starobylé město mu podle jeho slov dalo do vínku zájem o českou historii a kulturu. Aktivně se věnoval hudbě, v době středoškolských studií začal převládat zájem o literaturu a recitaci.

Po maturitě na kutnohorském gymnáziu (1948) začal B. Dejmek studovat angličtinu a češtinu na pražské FF UK. Hektické roky přelomu 40. a 50. let se odrazily i na této vysoké škole. Jak vzpomíná Dejmekův spolužák I. Lutterer (*Češtinář*, 4, 1993-94, s. 77-78), mladí studenti zde zastihli ještě význačné profesory předválečné a těsně poválečné doby, např. A. Pražáka, V. Černého či O. Vočadla; jejich další zájmy však výrazněji ovlivnili lingvisté. B. Dejmek rád vzpomínal na semináře V. Šmilauera, na výklady historické fonologie J. Vachka, na univerzální znalosti B. Havránka či V. Skaličky, ale i na dialektologa V. Vážného či Mathesiova pokračovatele B. Trnku. Odtud se odvíjel Dejmekův zájem o teritoriální a sociální dialekty a zde získal také solidní základy historických disciplín.

Po promoci (1952) B. Dejmek učil krátce na základní škole v Uhelné Příbrami na Havlíčkobrodsku. Po absolvování základní vojenské služby nastoupil roku 1954 jako středoškolský profesor na tehdy vznikající Jedenáctiletou střední školu (pozdější Střední všeobecně vzdělávací školu) v Přelouči a učil zde – s výjimkou let 1962-64, kdy byl odborným asistentem na Pedagogickém institutu v Pardubicích, a krátkého působení na pardubické Střední průmyslové škole potravinářské technologie (1964-65) – až do roku 1968. Vedle svých pedagogických povinností se B. Dejmek i nadále věnoval kulturním aktivitám: vedl divadelní a recitační kroužek, ale také pěvecký sbor.

V Přelouči se B. Dejmek začal soustavněji zabývat běžnou mluvou regionu. S P. Jančákem se zúčastnil terénního výzkumu pro český jazykový atlas v okolí Přelouče a podrobně se seznámil s metodikou dialektologického výzkumu i způsobem zpracování získaných dat. Tyto zkušenosti mohl uplatnit jako člen kolektivu, který pod vedením J. Běliče pracoval v letech 1962-71 na státním úkolu zaměřeném na výzkum mluvy vybraných českých měst. O jeho průběhu a dílčích výsledcích si lze udělat dobrý obraz na základě příspěvků

P. Jančáka publikovaných v letech 1965-71 právě na stránkách *Jazykovědných aktualit*. B. Dejmek vyšel z materiálu, který tvořily nepřipravené mluvené projevy vybraných respondentů, nahrané skrytým mikrofonom. Při analýze se soustředil zejména na popis hláskoslovných a tvaroslovných jevů, přičemž velkou pozornost věnoval variantním jevům. Pro jeho přístup bylo příznačné, že popis byl podložen statistickým zpracováním výsledků. Práce na projektu vyústila v monografii *Běžně mluvený jazyk (městská mluva) města Přelouče* (1976).

V roce 1968 B. Dejmek přešel na katedru českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty v Hradci Králové (nyní Ústav českého jazyka a literatury Univerzity Hradec Králové), kde působil nejprve jako odborný asistent (1972 obhájil kandidátskou disertaci, o rok později doktorát filozofie), od roku 1982 jako docent. Vyučoval hlavně historické disciplíny (staroslověnštinu, historickou gramatiku) a dialektologii. Pod jeho vedením vznikla řada diplomových prací mapujících jazykovou situaci a urbanonymii některých východočeských měst i specifika sociolektů tohoto regionu. Je autorem několika vysokoškolských skript věnovaných slovo tvorbě, historické gramatice a dialektologii.

Své předchozí zkušenosti se zkoumáním jazykové situace v Přelouči začal uplatňovat při výzkumu komunikace v krajském městě. Jeho bádání se neslo dvěma směry.

První směr navazoval na monografii o mluvě Přelouče a byl zaměřen na soustavný výzkum městské mluvy Hradce Králové. V druhé polovině 70. let vytvořil bohatou fonotéku magnetofonových nahrávek projevů nejstarších obyvatel Hradce Králové (hlavně biografická vyprávění) a poté i nejmladší generace. Cílem byl popis generačního rozpětí hradecké městské mluvy. Výsledky prezentoval - vedle řady statí publikovaných zejména ve sbornících královéhradecké Pedagogické fakulty - v monografiích *Mluva nejstarší generace Hradce Králové* (1981) a *Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové* (1987). Jak poukázal P. Jančák (*Naše řeč*, 74, 1991, s. 27), autorovi se v nich podařilo „doložit a odhalit výrazné vývojové procesy v mluvě zkoumaného města a tím dát i spolehlivý podklad k analogickým zobecňujícím pohledům na stav a vývoj mluvy měst v Čechách vůbec.“ A pokud J. Bělič ve svém programovém článku *Ke zkoumání městské mluvy (Slavica Pragensia 4, 1962, s. 569-575)* upozornil na potřebu zahrnout do výzkumu jazykové situace města jeho veškeré obyvatelstvo, tj. různé skupiny sociální a věkové, pak Dejmkovy práce tento požadavek splnily nejdůsledněji. O jejich fundovanosti svědčí i fakt, že obě díla bývají citována nejen v pracích českých i zahraničních autorů o městské komunikaci, ale také v statích zabývajících se stratifikací češtiny.

Práce s konkrétním materiálem vedla B. Dejmka k zobecnění některých terminologických a metodologických problémů výzkumu. Jde hlavně o příspěvky Postavení městské mluvy v současné jazykové situaci (*Naše řeč*, 61, 1978, s. 183-192) a Sociolinguistic Aspects of Research into Urban Speech (in: *Reader in Czech Sociolinguistics*. Amsterdam - Praha 1986, s. 106-122), v nichž se zamýšlí nad vymezením městské mluvy a jejím začleněním do současné jazykové situace.

Druhý proud Dejmkovy výzkumu městské komunikace byl orientován na královéhradeckou onomastiku. Na 1. celostátním semináři „Onomastika jako společenská věda ve výuce a školní praxi“, který se uskutečnil roku 1984 v Hradci Králové a na jehož organizaci se významně podílel, zazněl jeho referát o slangových vlastních jménech. Příspěvky o přezdívkách učitelů a žáků, výrazech rockové hudby či obohacování slovní zásoby slangu, materiálově vycházející z hradeckého prostředí, přednesl na plzeňských konferencích o slangu a argotu v letech 1980, 1984 a 1989.

V polovině 80. let se do centra Dejmkovy pozornosti dostala královéhradecká urbanonymie. Na základě studia archivních materiálů vznikla unikátní práce *Historie a současnost Hradce Králové ve jménech ulic* (1993), která obsahuje analýzu vývoje uličního názvosloví a abecední seznam hradeckých urbanonym se všemi změnami od svého vzniku ve 13. století po současnost.

Vážná nemoc roku 1989 načas B. Dejmka zcela vyřadila z pedagogického procesu a výrazně omezila i jeho vědeckou činnost. K práci vysokoškolského pedagoga se však vrátil (do roku 1994 interně, poté až do roku 1999 externě) a podle možností pokračoval v dalším zpracovávání získaného materiálu. Jedním z témat, kterým se chtěl věnovat, bylo frekvenční zpracování materiálu získaného při výzkumu městské mluvy Přelouče a Hradce Králové. Dílčí výsledky prezentoval ve stati Frekvence slov a tvarů substantiv a sloves v běžně mluveném jazyce (*Slovo a slovesnost*, 63, 2002, s. 15-25), počítačové zpracování celého materiálu však už nestačil uskutečnit. Z nahrávek, které B. Dejmek získal při zkoumání městské mluvy staré generace, vychází publikace *Starý Hradec vypravuje* (1998). Zachycuje vzpomínky hradeckých občanů narozených na přelomu 19. a 20. století na jejich dětství a mládí a je cenným svědectvím o soukromém i veřejném životě v Hradci Králové na počátku 20. století.

B. Dejmek zasáhl i do dalších lingvistických disciplín (k bibliografii jeho prací viz *Češtinář*, 4, 1993-94, s. 79-83). Připomeňme alespoň slovtvorbu ve výuce na základních školách. Vedle časopiseckých příspěvků (např. *Český jazyk a literatura*, 1975-76, s. 452-460) jde zejména o publikaci, jejíž třetí aktualizované vydání pod názvem *Tvoření a stavba slov*

pro studenty bohemisty a učitele českého jazyka s cvičeními (Olomouc 2002) bylo poslední prací, kterou stačil dokončit.

Rozsáhlá byla Dejmkova popularizační činnost. Pro češtináře přednášel v bývalých okresních pedagogických střediscích východočeského regionu o slovtvorbě, pro širší hradeckou veřejnost - zejména v posledních letech - o uličním názvosloví. Přispíval do východočeského deníku *Pochodeň*, do hradeckého měsíčníku *Puls* aj. Byl autorem jazykových koutků vysílaných královéhradeckým studiem Českého rozhlasu.

Významná byla i Dejmkova činnost v Jazykovědném sdružení (člen od roku 1969). Přes dvacet let aktivně pracoval ve výboru královéhradecké pobočky: jako místopředseda (1972-84) a později (1984-90) jako její předseda se výrazně zasloužil o to, že pobočka patřila mezi nejaktivnější a východočeská lingvistická veřejnost i vysokoškolští studenti se mohli seznámit s celou tehdejší lingvistickou špičkou (srov. *Třicet let pobočky JS v Hradci Králové*. Hradec Králové 1995). Přednesl zde šest přednášek, byl hostem jiných poboček (např. roku 1988 v Ústí nad Labem). Při příležitosti svých sedmdesátin proslovil 10. 12. 1998 v pražské pobočce přednášku *Metody a výsledky výzkumu běžně mluveného jazyka v Hradci Králové*.

B. Dejmek nebyl jen lingvistou, ale známé byly také jeho kulturní aktivity. Ne náhodou zazněla při smutečním obřadu i píseň v podání členů královéhradeckého pěveckého sboru Smetana - byl jeho dlouholetým členem a zasloužil se o jeho rozvoj také jako předseda.

Když jsme s J. Nekvapilem (*Naše řeč*, 71, 1988, s. 264-266) jako jeho studenti a později spolupracovníci u příležitosti šedesátin hodnotili B. Dejmka - pedagoga, vědce a člověka, cenili jsme na něm zejména odbornost, zásadovost a důslednost, ale také schopnost chápat problémy druhých, jeho otevřenost vůči všemu novému a progresivnímu ve vědě, ve školní praxi i v životě vůbec. Na těchto slovech ve chvíli, kdy se život i dílo Bohumíra Dejmka uzavřely, není potřebné nic měnit.

Jiří Zeman

K nedožitým devadesátým narozeninám PhDr. Josefa Filipce, CSc.

(21. 2. 1915 – 7. 4. 2001)

K životním výročím dr. Josefa Filipce bylo již napsáno i předneseno mnoho zasvěcených a vyčerpávajících hodnotících příspěvků (např. M. Dokulil SaS 1995, O. Mališ SaS 2000, F. Čermák JazAkt 2000, V. Mejstřík NŘ 2001). Moje vzpomínka jim nemůže a ani

nechce konkurovat. Je jen malým střípkem do mozaiky tohoto pozoruhodného člověka a vynikajícího odborníka.

Vzpomínat s odstupem času na uplynulá léta je vždy trochu zkreslující. Snadno a nechtěně podléháme idealizaci. Má-li však pocit pěkně prožitých let více účastníků, je v tom asi přece jen zrnko pravdy.

Z lexikografického oddělení, vedeného dr. Filipcem v letech 1969 – 1977, žije dosud 9 členů. Pravidelně se setkávají a v dobrém a rádi vzpomínají na svá slovníkářská léta s ním. Dovolte mi jako pamětníci – i za ně – onu dobu připomenout.

Vytvoření jednosvazkového Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (Praha 1978), zkráceně SSČ, předcházely velmi podrobné přípravné práce: studium a rozborů tehdy dostupných výkladových slovníků z jiných jazyků, debaty o koncepci připravovaného slovníku, diskuse o problémech lexikologických i o lexikografickém zpracování, sestavování heslářů dílčích i celkového abecedního. V souvislosti s tím byl též vytvořen modelový heslář pro dvoujazyčné slovníky.

Pak následovalo propracovávání jednotlivých okruhů podle slovních druhů, terminologických oblastí, frazeologie, synonymie. Vedle toho každý pracoval na svém úseku abecedním s průběžnou vnitrojazykovou konfrontací. Problémy určitého slovního druhu, otázky týkající se termínů, frazémů, synonym apod. se diskutovaly s tím členem autorského kolektivu, který je měl na starosti.

Byl tedy tento slovník (SSČ) pojímán i vypracováván jako celek a také tak vydán – na rozdíl od obou předchozích slovníků, které vycházely řadu let po sešitech. Na tom měl především zásluhu dr. Filipce, ale i to, že měl po ruce takové dva odborníky, jako byli dr. Z. Sochová a dr. J. Machač, jakož i zkušený lexikografický kolektiv.

Práce byla dobře zorganizována, ale nebylo vždy snadné vyjít s mužem „neúnavné píle a vpravdě robustního pracovního elánu“, jak přílehně dr. Josefa Filipce charakterizovala v medailonu k jeho šedesátinám dr. Sochová (SaS 1975). Pochopitelně, že očekával stejné kvality i od nás. Nároky byly velké a někdy i tvrdé. Tu pak docházivalo i ke střetům, zejména v období, kdy se dokončovaly práce na dodatcích ke čtyřsvazkovému Slovníku spisovného jazyka českého (doplňky vyšly spolu se IV. dílem 1971), ale současně se již pracovalo na jednosvazkovém SSČ. Vše se vždy nakonec rozumně a věcně vyřešilo, pro blaho věci samé, a také snad proto, že v tomto kolektivu byli lidé trpěliví a pracovití. Dovedli zabrat, ale také se veselit, slavit narozeniny, svátky i silvestry.

Při těchto příležitostech býval Josef jako šéf i jako hostitel nesmírně velkorysý a štědrý. (To jistě seznali i nečlenové oddělení při jeho oslavě konané mimo Ústav na Vikárce.)

Nikdy žádnou švandu ani zábavu nepokazil, ani když se týkala jeho osoby. V době, kdy budoval na své dobříšské chatě studnu, napsal o něm velmi vtipnou a žertovnou črtu „Pepa studnař“ dočasně k nám přiřazený akademik J. Macek.

Při ústavních oslavách i osobních výročích členů oddělení přispíval Josef k programu zpravidla psaním básní. Dovolím si ze dvou takových oslavných básní citovat ukázky.

První se nazývá „Distinktivní rysy Jaroslava Machače“. Je pravděpodobně z r. 1968 a získala jsem ji laskavostí paní Ivy Boškové, dcery dr. Machače.

Distinktivní rysy Jaroslava Machače

Přírodou kvalitně vybaven,
pobratim volyňských Čechů,
vždy esteticky upraven
všem ženám pro potěchu,

za psacím stolem zasedá
a místo zahradní skalky
voňavé jako rezeda
hromadí nedopalky

zvlněným vlasem okrášlen
i oudy úměrnými,
tak poutá zraky dívek, žen
výkony sportovními!

a v jejich parách vytváří
slovníků rukopisy
a ty mu pak vtiskují do tváří
své nejtypičtější rysy.

Přestože nad forem vibrací
stojíme v údivu němém,
naš zájem na se obrací
především jeho sémém.

Místo aby se opíral
o kajaková vesla,
svou energii napírá
na slovníková hesla -

Nuže, jaké to stromković
větví se z hloubkových struktur?
Co analýza vypoví,
však bez pitevních tortur?

Místo aby si k závodu
nazul zánovní tretry,
zjišťuje podle návodu
stylové parametry -

Jak už to často bývává,
struktura povrchu klame -
Muž, který soupeře zdolává,
a ústavní rekordy láme,

Místo aby se proslavil
raketou, sety a gemy,
svou vehemencí soustředil
na fráze, na frazémy.

Druhá ukázka je z mého archivu, pochází z roku 1982 a je to druh akrostichu. Jmenuje se „Slavnosti terminálií“.

B lažený předjaří čas zas do našich srdcí se snáší,
E xpanzí mízy a št'áv už všude pupeny raší,
L učavka slunce rozpouští pozimní leukémie
A vzduchem svištivě lítají stříbrné melodie.

P rotože minuly zimních saturnálií dnové,
O braťme pozornost raděj do současnosti nové,
Š ťastní, že můžeme slavit vlastní slavnosti jara:
T erminálie jsou to, vede k nim tradice stará
O d starořímských dob. Tam Mezník-Terminus ctíli,
L ecjaký mezník dokonce s Jovišem ztotožnili!
K do by se nepousmál naivní víře předků,
O dvozubých jména z výroků bůžků-dědků,
V ěstců a čarodějů? Dnes ctíme termíny-slova,
Ať už jsou anonymní nebo autorova.

Takových básní napsal Josef Filipec celou řadu. Škoda, že jsme je všechny neshromáždili, nearchivovali. Většina jich zůstala v rukou těch, jimž byly určeny.

Tato Josefova činnost jistě souvisí s jeho původním zaměřením literárněvědným, s jeho první nepublikovanou (doktorskou) prací o novočeské elegii a s jeho působením v této oblasti. (Srov. O. Mališ, J. Filipec jubilující, SaS 2000). Hluboká znalost literatury a poezie se pak projevila v dalším jeho životě láskou ke slovu (směrem k lexikologii a lexikografii), vybraným smyslem pro nuance (zájmem o lexikální stylistiku).

Obojí můžeme sledovat v jeho stati o jazyce a stylu O. Březiny (1969), v rozbořech jazykové stránky překladu Brechtových her (1968) i soudobého českého dramatického textu (1961). Smysl pro odstíny, nuance, mu pomohl také v orientaci nad problémy synonym (1961), nad otázkami umělecké přeložitelnosti (1965), jakož i ve studiích o přenášení významu ve slovní zásobě (Slavica Pragensia 1963).

Obdivuhodná schopnost vybírat a volit, odlišovat a argumentovat charakterizuje všechny jeho studie, projevuje se při výběru exemplifikací pro slovník, ale také - jak jsme viděli - v jeho vlastní (příležitostné) básnické tvorbě.

Ani při plné vědecké zaujatosti ho zájem o literaturu a její představitele neopouštěl, i když se projevoval zdánlivě okrajově. Svědčí o tom např. příspěvky o K. Čapkovi, o Eisnerově knize Chrám i tvrz (Sborník kruhu přátel českého jazyka z r. 1986 a 1988) nebo článek „Pavel Eisner – milenec češtiny a herold češství“ (K 100.výročí narození) v Literárním měsíčníku 1989.

V době mého výkonného redaktorování v NŘ přivedl Josef jednou budoucího březinovského autora a vydavatele esejí a korespondence Petra Holmana. Zasloužil se tak o vydání jeho obsáhlé stati „Frekvenční slovník básnického díla Otokara Březiny“ v NŘ r.1988. (Celý slovník – 1281 str. – vyšel jen v Německu, Köln 1993.)

Jak se s Petrem Holmanem dr. Filipec seznámil, už nevím. Ale skutečností zůstává, že oba v Kruhu přátel českého jazyka přednášeli a že při vydání souboru všech Březinových esejí r. 1989 Holman cituje z Filipcovy studie „K jazyku a stylu O. Březiny“ (NŘ 1969) v doslovu k vydávaným esejím. (Otokar Březina, Hudba pramenů a jiné eseje, Odeon, Praha 1989, doslov Básník eseje, s. 242-243.)

Já vděčím dr. Filipcovi za nasměrování k teoretické práci lingvistické, za trvalý, byť vlídný tlak k dokončení mé práce „Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny“ (Praha 1984), jejímž recenzentem pro vydání ve Studiih ČSAV byl. Podpořil její vydání dřív, než byla obhájena. Dokázal dodat sebevědomí všem členům oddělení a v těžkých osobních situacích projevoval pochopení a solidaritu (srov. o tom V. Mejstřík, Za Josefem Filipcem, NŘ 2001, s. 163).

Jeho život nebyl snadný. Pracoval nejen vědecky a v rámci kolektivu bral na sebe i drobnou lexikografickou dřinu, ale také pečoval o svou nemocnou ženu, staral se o výchovu svých dvou synů a později i o svá tři vnoučata. Měl tudíž pochopení pro obdobné životní situace druhých osob.

Jako šéf velmi podporoval možnosti obohatit znalosti členů oddělení prostřednictvím zahraničních pobytů (byť tehdy územně omezených). Byly to zejména kontakty s berlínskými a lublaňskými lexikografy a lingvisty. Jeho jméno však otvíralo laskavé přijetí i v Lipsku, Drážďanech a jinde.

Velké přátelství ho vázalo s redaktorem německého dvoudílného výkladového slovníku (Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, Berlin 1984), s dr. Güntherem Kempckem. S tím jsme za jeho někdejšího pobytu v Praze navštívili i Josefovou chatu v Dobříši, stihli prohlédnout Čapkovu Strž i opěci vuřty.

Kempckův pozdější slovník „Wörterbuch als Fremdsprache“ (Berlin – New York 2000), který jsem recenzovala pro NŘ (2001, s. 47-49), byl poslední věcí, o níž jsem s Josefem koncem ledna 2001 hovořila.

Dr. Kempcke mi pak v dopise reagujícím na jeho úmrtí (29. 4. 2001) napsal: „Dass Josef Filipec von uns gegangen ist, hat mich sehr bewegt.... Ich verdanke Josef viele Kenntnisse über Synonymie. Damals, in den 60-en Jahren, als wir mit unserem Synonymwörterbuch begannen, gab es in den deutschsprachigen Ländern kaum Theoretisches über Synonymie.“

Jistě by byl i Josef rád vydal slovník synonym (či sémantických okruhů, srov. M. Dokulil, SaS 1995) a důkladně rozšířil jednosvazkový slovník, kdyby nebylo normalizačních let. Takto došlo k 2. přepracovanému vydání až po 16 letech (srov. o tom J. Filipec, K druhému vydání SSČ, NŘ 1995, s. 10).

Společně s Josefem jsme v r. 1982 absolvovali letní slavistickou školu v Lublani. On pak svou znalost slovinštiny zúročil při recenzi práce prof. Ady Vidovičové "Slovinská slovotvorba“, pro NŘ 1990. (A. Muha-Vidovič se – mimochodem – v 60. letech u nás v oddělení seznamovala i s lexikografií.)

Ani v posledních letech nepřestal dr. Filipec vědecky pracovat. Obdivuhodné však je, že si uchoval schopnost přesně formulovat i pádně argumentovat, jak ukazují některé jeho stati, např. „Naše současná společnost, slovní zásoba a slovníky“ (NŘ 1992), „K dialogu o české lexikografii a lexikologii, předpočítačové i počítačové“ (SaS 1994) nebo stručný, ale pregnantně stylizovaný příspěvek „Systémovost antonymie“ (NŘ 1994).

Ale nejen to. On s námi zůstával v trvalém kontaktu. Často a s velkou nostalgií vzpomínáme na krásné setkání po jeho osmdesátinách u jedné naší kolegyně v Hodkovičkách, kdy toho o sobě a svých duchovních zájmech tolik pověděl. Vedl v paměti osobní výročí členů svého oddělení (narozneniny i svátky), ale také Vánoce a Nový rok. Nikdy neopomněl zavolat nebo napsat. Všechny pohledy i dopisy byly laskavé, přátelské, plné hluboké víry.

V jednom dopise napsal: „Zima se letos nechce vzdát a už nás trápí. Raději bych se díval na jarem probuzené stromy než na zasněžený les. Pro chátrající tělo to není žádná vzpruha.... Děkuji za přání k narozeninám, čas se snaží a hřebíků do rakve přibývá. Život přináší málo povzbudivého, ještě že máme tu svou vnitřní Kotvu.“ (12. 3. 1996).

K poezii měl vřelý vztah i v tomto období; velice ocenil sbírku veršů „Modlitby básníků“ (Kostelní Vydří 1994).

Jako člověk, který zůstával věrný svému přesvědčení, své víře, by nám i dnes popřál – cituji závěr dopisu z r. 1995 – „dobré zdraví, rodinnou spokojenost a život s vertikálou, v němž prozařuje ‚latens deitas‘ (Modlitby básníků, s. 194)“.

Běla Poštolková

K sedmdesátinám Nikolaje P. Savického

Poznámka redakce:

V tomto čísle publikujeme (na s. 4–7) zhuštěný text přednášky Nikolaje P. Savického, kterou přednesl při oslavě svého životního jubilea dne 31. března 2005 v Jazykovědném sdružení. Současně jsme se rozhodli při této příležitosti publikovat i výběr z bibliografie N. P. Savického.

Redakce Jazykovědných aktualit se touto cestou připojuje k těm, kteří přejí Nikolaji Savickému do dalších let zdraví, životní pohodu a radost z práce. Zároveň redakce děkuje kolegovi Nikolaji P. Savickému za jeho dlouholeté působení ve vedení našeho bulletinu.

Savický, N.: Ob ustojčivosti odnositel'nych častot lingvističeskich elementov. ČsRus. 11, 1966, č.4, 214-217.

Savický, N.: O možnosti matematického modelování sémantiky přirozeného jazyka. Kybernetika 3, 1967, č.1.

Savický, N.: K probleme polnoty lingvističeskogo opisaniya. PSML 2, Praha 1967, 175-178.

Savický, N.: Sintaksičeskaja omonimija i porjadok slov v ruskom jazyke. ČsRus. 13, 1968, č.2, 108-111.

Savický, N.: O jednom příkladu komplexní jazykové jednotky (syntaktická dvojice). SaS 30, 1969, č.3, 242-245.

Savický, N.: O nekotorych metodologičeskich problemach poroždajuščej grammatiki. ČsRus. 15, 1970, č. 4, 151-155.

Kurimský, A., Savický, N., Šišková, R.: Plán gramatický a lexikální v koncepcích generativní mluvnice. ČsRus. 16, 1971, č.1, 3-8.

Savický, N.: Bezličnyje predloženiya s nevozvratnym glagolom v ukrainskom, ruskom i češskom jazykach. ČsRus. 16, 1971, č.3, 109-115.

Savický, N.: Tzv. "neosobní věty" s finitním slovesem v ukrajinštině ve srovnání s ruštinou a češtinou. In: Studie ze slovanské syntaxe, ÚJL ČSAV, Praha 1971, 1-53.

Savický, N.: Smyslorazličitel'nyje funkcii porjadka slov i poroždajuščije modeli jazyka. PSML 3, Praha 1972, 193-199.

Savický, N.: O sintaksičeskom tipe "den'gi jest' : deneg net" v ruskom i ukrainskom jazykach. ČsRus. 17, 1972, č. 4, 152-155.

Savický, N.: Sootnošeniye meždu formal'no-grammatičeskim strojem predloženiya i modal'nost'ju. in: Otázky slovanské syntaxe III, Brno 1973, 81-83.

- Savický, N.: Základní typy jednoduché věty v ukrajinštině ve srovnání s ruštinou a češtinou. In: Studie z východoslovanské jazykovědy, KCJ ČSAV 1973, 182-222.
- Savický, N.: K metodologii sopolstavitel'nych grammatik. ČsRus. 19, 1974, č.2, 71-74.
- Savický, N.: Jazykovědné práce v ruské Akademii věd a v AV SSSR. ČsRus. 19, 1974, č. 5, 193-194.
- Savický, N.: K problému slovních druhů. In: Materiály ze semináře pro přípravu nové vědecké mluvnice spisovné češtiny. Jazykovědné sdružení ČSAV, Praha 1974, 19-20.
- Savický, N.: K sovětským diskusím o lexikální sémantice. JAK 1975, č.4, 167-169.
- Savický, N.: Po povodu novoj knigi Ju.D. Apresjana. ČsRus. 20, 1975, č.5, 211-213.
- Savický, N.: Sovremennyj jazyk i sovremennaja lingvistika. In: Linguistica Generalia 2. AUC - Philologica 5, 1977, 99-103.
- Savický, N.: O perspektivách lingvistiky jako empirické vědy. SaS 39, 1978, č. 3-4, 199-202.
- Savický, N.: rec.: Theoretical Aspects of Linguistics. (USSR Academy of Sciences, Moscow 1977). PhilPrag. 1979, s. 220-1.
- Savický, N.: Ješče neskol'ko primerov poleznosti atomizacii značenij. ČsRus. 24, 1979, č. 1, 1-4.
- Savický, N.: Empirická báze jazykovědného výzkumu. JAK. 17, 1980, č.1, s. 22.
- Savický, N.: Ke kritickému zhodnocení teoretické koncepce pražské školy. In: K marxistické metodologii v jazykovědě. Praha 1980, 215-221.
- Savický, N.: Produktivnost, frekvence a strukturní význam slovtvorných typů. SaS 41, 1980, s. 135-137.
- Savický, N.: rec.: L'Hermitte, P.: La phrase nominale en russe (Paris 1978). ČsRus. 25, 1980, č. 4, 178-180.
- Savický, N.: Sloveso ve vědeckém textu. JAK. 19, 1982, 106-107.
- Savický, N.: Slovári russkogo i češskogo jazykov i perspektivy razvitija leksikografii. ČsRus. 27, 1982, č. 2, 62-67.
- Savický, N.: O nekotorych osobennostjach sootnošenija glagola i imeni v naučnom tekste. ČsRus. 28, 1983, s. 24-26.
- Savický, N.: rec.: O jazyce vysokoškolské výuky ve svazových republikách SSSR (Razvitije nacional'nych jazykov v svjazi s ich funkcionirovanijem v sfere vysšego obrazovanija. Nauka, Moskva 1982). SaS 44, 1983, s. 252-5.
- Savický, N.: Diskusní příspěvek k referátu Igora Němce. In: Biuletyn Slawistyczny (Warszawa) 8, 1983 (1985), 29-32.
- Savický, N.: Dnešní strukturalismus, jazykověda a dnešní jazyk. In: Uměnovědné studie 5, ÚTDU ČSAV 1984, 127-133.
- Savický, N.: K využití metod historické lexikografie při práci na současných slovnících. JAK. 21, 1984, 121.
- Savický, N.: rec.: Klappenbach, R.: Studien zur modernen deutschen Lexikographie. (John Benjamins B.V., Amsterdam 1980). PhilPrag. 27, 1984, č. 1, s. 58-60.
- Savický, N.: Lingvistická kasuistika, čili o dialektice obecného, zvláštního a jedinečného v jazyce. JAK. 22, 1985, 57-59.
- Savický, N.: Dialektické rozpory v jazyce a strukturní analýza (teze). In: K princípom marxistickej jazykovedy. Bratislava 1985, 118-121.
- Savický, N.: Ještě o počítačích a přirozeném jazyce. JAK. 22, 1985, č.1, 36-37.
- Savický, N.: K nedožitým devadesátinám L.V.Kopeckého. ČsRus. 30, 1985, s. 47-48.
- Savický, N.: Dialektické rozpory v jazyce a strukturní analýza. In: Teoretické otázky jazykovědy, Praha 1986, s. 1-16.
- Savický, N.: O perspektivách počítačové lingvistiky a jejím vztahu k obecné jazykovědě. JAK. 24, 1987, 61-63.

Savický, N.: Slovoobrazovateľnájaja struktura glagol'nych neologizmov v ruskom i češskom jazykach i nekotoryje obščije voprosy teorii slovoobrazovanija. In: Sopostavitel'noje izučeniye slovoobrazovanija slavjanskich jazykov. Moskva 1987, 84-88.

Savický, N.: Pro dejaki osoblyvosti buttjevych rečen'. In: Zistavne doslidžennja ukrajins'koji, čes'koji ta rosijs'koji mov. Kyjiv 1987, 111-121.

Martincová, O., Savický, N.: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. SaS 48, 1987, 124-139.

Savický, N.: The Place of the Prague Linguistic Cercle in the History of Linguistics. PhilPrag. 30, 1987, 65-76.

Savický, N., Šišková, R.: rec.: Bunganič, P.: Slovensko-ukrajinský slovník. (Slov. ped. nakl., Bratislava 1985). Slavia 56, 1987, č. 2, s. 188-192.

Sádlíková, M., Savický, N., Šišková, R.: Ke konfrontačnímu studiu dynamiky slovní zásoby. Čs. rusistika 33, 1988, č. 2, s.56-60.

Savický, N.: O jazykové kreativité. In: Funkční lingvistika a dialektika. Praha 1988, 215-222.

Martincová, O., Savický, N.: Lexikologie (neologie) v soustavě jazykovědných disciplin a typologie neologických procesů. JAK. 25, 1988, 115-117.

Savický, N.: rec.: Slovar' jazyka russkich proizvedenij Ševčenko, I-II. (Naukova dumka, Kyjev 1985). Slavia 57, 1988, č. 3, s. 325-6.

Savický, N.: rec.: Ju. N. Karaulov: Russkij jazyk i jazykovaja ličnost'. (Nauka, Moskva 1987). ČsRus. 34, 1989, č. 1, 44-47.

Savický, N.: Analogija i anomalija v dinamike slovarnogo zapasa (K teorii jazyka kak strukturoobrazujuščego processa). In: Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov. Bratislava 1990, 36-44.

Savický, N.: rec.: Bogusławski, A.: Język w słowniku (Wrocław,... Ossolineum 1988). Slavia 59, 1990, č. 1, 92-94.

Savický, N.: O některých méně známých pramenech Tezí Pražského lingvistického kroužku. SaS 52, 1991, 196-198.

Savický, N.: rec.: Wokół słownika współczesnego języka polskiego. Red. W. Lubaś. (Ossolineum, Wrocław... 1988); Studia z polskiej leksykografii współczesnej II. Red. Z. Saloni. (Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego 338, 1987). Slavia 60, 1991, č. 2, s. 214-216.

Savický, N.: Strukturalismus a poststrukturalismus jako epizoda "věčného" sporu mezi analogisty a anomalisty. SaS 53, 1992, 208-211.

Savický, N.: Pražský lingvistický kroužek na křižovatce ideových proudů. Slavia 62, 1993, 37-44.

Savický, N.: Předchůdci poststrukturalismu v jazykovědě slovanských zemí? Česká slavistika 1993 (Slavia 62, 1993, č. 3), 417-420.

Savický, N.: K otázce postmodernismu v jazykovědě. JA 30, 1993, č. 1-2, s. 40-42.

Kurimský, A., Savický, N., Šišková, R.: Ukrajinsko-český slovník I, Praha, Academia 1994.

Savický, N.: Geschriebene Sprache, gesprochene Sprache - im Licht der philosophischen Kategorie der Vergegenständlichung. In: Světla Čmejrková/ František Daneš/ Eva Havlová (eds.): Writing vs. Speaking. Language, Text, Discourse, Communication. Gunter Narr Verlag, Tübingen 1994, S. 193-196.

Savický, N.: rec.: M. Raeff: Russia Abroad. (Oxford University Press 1990). Slavia 63, 1994, č. 1, s. 91-93.

Savický, N., Šišková, R.: K metodologii sopostavitel'nogo izučeniya dinamiki slovarnogo zapasa. In: Teoretičeskie i metodologičeskie problemy sopostavitel'nogo izučeniya slavjanskich jazykov. "Nauka", Moskva 1994, s. 51-56.

- Sádlíková, M., Savický, N., Šišková, R., Šlaufová, E.: Slovník postpřelomové doby. *Slavia* 63, 1994, č.3, s. 267- 276.
- Savický, N.: Lexikologie a lexikografie (na sjezdu slavistů 1993). *Slavia* 63, 1994, s. 226-7.
- Kořenský, J., Savický, N.: Rozhovor s jubilantem dr.Nikolajem Savickým, CSc. *Jazykovědné aktuality XXXII*, 1995, č.1 a 2, s.59-62.
- Kurimský, A., Savický, N., Šišková, R.: *Ukrajinsko-český slovník II*, Praha, Academia 1996
- Savický,N.: Pozitivnoe i negativnoe otaženie obščestva v jazyke. In: *Slovar' - Grammatika - Tekst* (jubilejní sborník N.Ju.Švedové), RAN, Moskva 1996, s. 155-158.
- Savický, N., Šišková, R., Šlaufová, E.: rec.: Ferm, L.: *Osobnosti razvitija ruskoj leksiki v novejšij period.* (Uppsala 1994). *Slavia* 65, 1996, č. 4, s.511-516
- Savický, N.: Jubilej L.V.Kopeckogo. *Rossica* 1, 1996, č.1, s.145.
- Savický, N.: rec.: Pacsai, I.: *Areal'nyje aspekty parnych slov v ruskom jazyke.* *Slavia* 65, 1996, č.4, s. 518-520
- Savický, N. - Šišková, R. - Šlaufová, E.: *Rusko-český a česko-ruský slovník neologismů.* Academia, Praha 1999, 136 s.
- Savický, N.P.: Pohyb ve slovní zásobě a v neologii. *Slavia* 68, 1999, č. 1, s.3-7.
- Savický, N.P.: Synchronní slovanská jazykověda v pracích členů Slovanského ústavu a nástupnických institucí. *Slavia* 68, 1999, č. 3-4, s. 463-466.
- Savický, N.P.: O jazyce, společnosti a funkcích. *SaS*, 61, 2000, s. 93-101.
- Savický, N.P.: rec.: Patrick Sériot: *Structure et totalité.* Presses Universitaires de France, Paris 1999. *Slavia* 69, 2000, s. 472-4.
- Leška, O., Savický, N., Šišková, R.: *Mluvnice současné ukrajinštiny.* Euroslavica 2001.
- Savický, N.P.: rec.: *Русский семантический словарь, том 1. Под общей редакцией акад. Н.Ю. Шведовой.* „Азбуковник“, Москва 1998. *Slavia* 71, 2002, s. 190-192.
- Savický, N.P.: *Etymologický žert?* *Slavia* 71, 2002, s.243.
- Savický, N.P.: rec.: В. М. Русанівський: *Історія української літературної мови.* „АртЕк“, Київ 2001. *Slavie* 71, 2002, č. 3, s. 345-347,.
- Savický, N.P., Šlaufová, E.: rec.: *Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících.* Sborník příspěvků z konference Praha, 31.10.-1.11.2000. ÚJČ AV ČR, Praha 2000. *Slavia* 71, 2002, č. 4, s. 434-436.
- Savický, N.P.: Neologie jako singulární bod jazykovědy. In: I. Pospíšil, M. Zelenka (ed.): *Česká slavistika 2003.* Academia, Praha 2003, s. 135-145.
- Savický, N.P.: rec.: Ingeborg Ohnheiser (ed.): *Komparacija systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich I, Słowotwórstwo/Nominacja.* Opole 2003. *Slavia* 73, 2004, č. 3, s. 327-329.
- Iveta Krejčířová, Marie Sádlíková, Nikolaj P. Savický, Růžena Šišková, Eva Šlaufová: *Rusko-český a česko-ruský slovník neologismů, 2.,* podstatně doplněné a opravené vydání. Praha, Academia, 2004.
- Savický, N.P.: rec.: *Язык русского зарубежья – Общие процессы и речевые портреты.* Отв. ред. Е. А. Земская. Москва – Вена 2001. *Rossica*, v tisku
- Savický, N.P.: *K typologii diachronních procesů.* In: *Verba et historia.* ÚJČ AV ČR, Praha 2005.

-
- ¹⁾ FASKA, H. *Gramatika hornjoserbskeje řeče. Morfologija*. Budyšin 1981.
²⁾ ŠEWC, H. *Gramatika hornjoserbskeje řeče I, II*. Budyšin 1968, 1976.
³⁾ PETR, J. a kol.. *Mluvnice češtiny 2*. Praha 1986.